N. D. COCEA

VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ

EDIȚIA IIIa

ÎNTREPRINDERILE DE EDITURĂ S.A.R.

VINUL DE VIAŢĂ LUNGĂ

N. D. COCEA

VINUL DE VIAȚĂ LUNGĂ

EDIȚIA A TREIA

ÎNTREPRINDERILE DE EDITURĂ S.A.R.

BUCUREȘTI

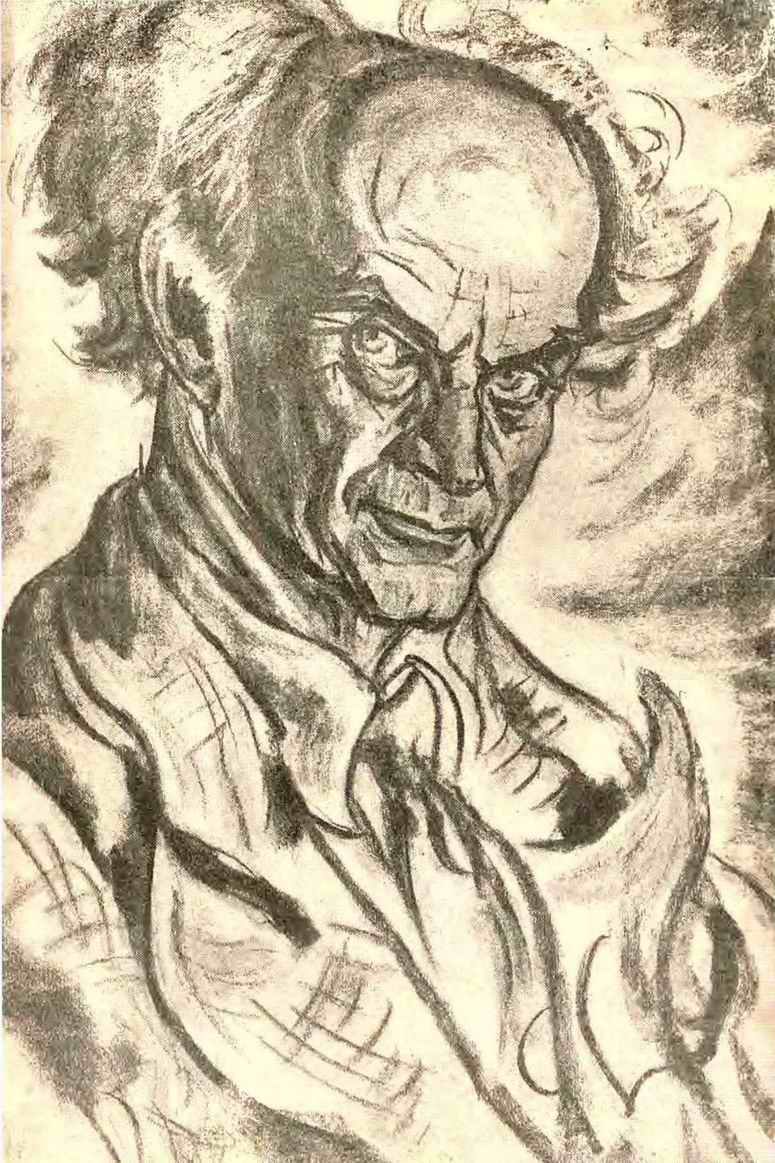

Via lui conu Manole Arcaşu, aşezată pe cea mai înaltă culme a Cotnarilor, se lăsà în vale, până la fântâna Robilor, lungă, dreptunghiulară, vărgată, punctată şi împestriţată cu toate nuanţele de verde, ca un covor basarabean. Dela fereastra judecătoriei mele puteam să-i cuprind toate hotarele dintr'o singură aruncătură de ochi. Când făceam scurtă la mână iscălind hârtii stereotipe, şapirografiate pe hârtie vărgată, cu cerneală palidă, parcă înainte de întrebuinţare ar fi fost ieşită de soare şi spălată de ploi; sau când simţeam cum molcoma toropeală a vieţii de provincie mi se întindeà, încet, pe suflet, ca o pâclă şi-mi păinjenea mintea pe nesimţite, repede mă sculam dela masă, măsuram de câteva ori camera de chibzuire în lung şi 'n lat, şi mă opream în cele din urmă lângă pervazul ferestrei, cu gândurile risipite încă, dar cu privirile aţintite spre via lui conu Manole.

Firește, via, în ea însăş, n'avea nimic deosebit, nici cine ştie ce farmece ascunse, nici vreun dar misterios care să trezească în inimile oamenilor: reminiscenţe, nostalgii, evocări de peisagii familiare sau visate. Era o vie, ca toate viile. Un zaplaz înalt, din scânduri de brad văruite, o împrejmuia din toate părţile. Ici şi colo, printre scândurile cră-

pate sau peste stâlpii putrezi, pe jumătate căzuți la pământ, ramuri nebune de măcieș se înălțau, se încolăceau, împleteau ghirlănzi extravagante, în contradicție flagrantă cu șirurile paralele de butuci înșirați unul lângă altul și unul îndărătul celuilalt, ca un regiment în pas de defilare. Din fericire, monotonia rândurilor de viță altoită era întreruptă, ca la mai toate viile noastre, în două sau trei locuri. Pe vârful dealului, o duzină de nuci bătrâni stăteau vecinic de strajă, priveghind zarea printre genele lor lenește și pe sub streașina sprincenelor stufoase. In vale, lângă fântâna Robilor, așezați de-o parte și de alta a porții, care altădată fusese acoperită cu olane și care acum cădea în ruine, câțiva plopi enormi se înălțau drepți, rigizi, sumbri, fantomatici, ca și cum ar fi avut ei înșiși conștiința intimă că stau de veghe la căpătâiul unui mormânt. Iar spre mijlocul viei, într'o adâncitură de teren, ca într'o scorbură, se ridicau acareturile boierești, pe trei sferturi îngropate sub tot felul de plante agățătoare și cu hogeagurile țâșnind ca vârfuri albe de minarete din strânsoarea teilor și platanilor îmbrățișați. Mărturisesc fără ocol că spre acareturile acestea îmi fugeau mai ales ochii și-mi sburau gândurile. Nu cunoșteam pe proprietarul lor. De cum debarcasem însă, ajutor de judecător abia ieșit de pe băncile școalei, cu tiuleic sub nas în loc de mustețe, la judecătoria din Cotnar, n'auzisem vorbindu-se în jurul meu — și de grefier, și de arhivar,

şi de judecător şi de primar, şi de ispravnic, şi de medicul plăşii într'un cuvânt de toţi fruntaşii locali pe cari îi regăseam regulat, de două ori pe zi, în odaia din dos a crâşmii lui Moş Anghel, poreclită pompos „restaurant", — decât de conu Manole.

Mi-aduc bine aminte că în prima seară când am luat masa împreună, după ce-am fost prezintat amical tuturor celor de faţă şi-am vorbit câte ceva de dumnealor, de mine, de capitala din care veneam şi de politica dela centru, deodată medicul plăşii ne-a întrerupt plictisit, ca omul pe care nu pot să-l intereseze asemenea nimicuri şi, frecându-şi mâinile, ne-a anunţat vesel:

— Ceva nou!... dragii mei.

Ca şi cum ar fi ştiut despre ce putea să fie vorba şi că nu se putea să fie vorba despre altceva, toţi au tăcut, ciulind urechile. Medicul făcea însă pe misteriosul. Îşi micşora ochii, îşi lărgea gura într'un surâs până la ceafă, şi-şi arăta, fără sfială, dinţii pe cari îi avea galbeni ca degetele fumătorilor şi negri pe-alocuri ca lumânările de ceară murdărite de muşti. Eu singur, nedeprins cu dânsa, îi vedeam urîţenia. Ceilalţi nu vedeau decât vestea aşteptată. In sfârşit, după ce mai făcu nazuri câteva momente, le-o destăinui:

— Se petrec lucruri noui la conac! Mi-aş pune gâtul că azi, mâine, peste o săptămână cel mai târziu, o să-l am aici, în podul palmei, ca pe tipsie.

— Cum?! Ce? De ce?... au exclamat cu toţii în cor.

— Deocamdată vă spun numai atât. Aşteptaţi!... Răbdare şi tutun!... Tata Nae ştie şi el ce face...

Am aflat numai a doua zi că misteriosul „tata Nae" de care ne vorbise doctorul, era chiar el, medicul plăşii, în persoană. Ceeace am aflat în schimb imediat, cu toate că tot el ne spusese s'aşteptăm şi să avem răbdare, e că un cunoscut de-al dumnealor, unul conu Manole cum îi ziceau, bătrân de vreo nouăzeci şi ceva de ani, proprietar de vii prin partea locului, om putred de bogat, trăind singur cuc, hursuz, hapsân, ciufut, becisnic, aproape într'o doagă, căzuse sau avea să cadă bolnav pe mâinile doctorului nostru.

Veste, cum e şi firesc într'un cerc de oameni cari îl cunoşteau cu toţi şi se cunoşteau bine între dânşii, a făcut o senzaţie enormă. Unii l-au prohodit creştineşte, cu anticipaţie; alţii parcă au răsuflat straşnic de uşuraţi; cei mai mulţi însă, deşi îi prevedeau, natural, obştescul sfârşit, păreau totuşi extrem de increduli. Judele meu se făcu interpretul acestora din urmă, opinând grav din cap, după o lungă deliberare cu el însuş:

— Nu-mi prea vine să cred... Cum mi-a spus-o din prima zi în care l-am cunoscut, m'ar fi chemat din vreme să-i autentific testamentul.

— La vârsta lui! sări doctorul. Să fim serioşi, judecătorule! In lunga d-tale carieră de magistrat,

ai văzut mulți bătrâni făcându-și testamentul? Dela șaptezeci de ani în sus cine mai crede că poate să moară!

— Asta-i așa! bătu cu pumnul în masă tânărul locotenent de jandarmi. Eu n'am văzut niciunul. Cu conu Manole însă lucrurile se cam schimbă. Nu știu ce naiba fabrică!... Și plecându-se spre noi, ne înștiință confidențial: — și azi am primit un denunț la companie că face niște farmece, niște vrăji cum le mai zice, un fel de scamatorii drăcești ca să strângă averi și să-și lungească viața. Ce-ar fi, judecătorule, dacă i-am face o descindere și l-am strânge și noi, nițel, în chingi?

Judecătorul se uită speriat în jurul lui:

— Bine că nu ne-a auzit cineva! Te-ai gândit mult?!... o descindere la conu Manole!...

— Dimpotrivă, rânji doctorul. Lasă-l să fabrice... Lasă-l să beie... Eu mă pricep în meserie. Ascultați-mă pe mine: astea o să-i grăbească moartea.

La rândul lui, grefierul, jignit și el probabil în sentimentul lui de justiție față de cei mari și puternici, de propunerea locotenentului și, pe de altă parte, din condescendență față de jude, se crezu obligat să-i sprijine părerea:

— Eu l-am văzut săptămâna trecută. Trecea prin dreptul judecătoriei. Mi s'a părut mai sănătos ca totdeauna.

— Săptămâna trecută! exclamă victorios doctorul. Dar într'o săptămână și-un om sănătos tun, ca

mine şi ca d-ta, poate să dea ortul popii; necum un hodorog bătrân!

Perspectiva asta intempestivă, căzută printre meseni între două vârste, le posomorî deodată frunţile. Vreun sfert de ceas, rând pe rând, pe întrecutele, au filozofat asupra vieţii şi asupra morţii.

— Ce este şi viaţa asta? domnule! se întreba profund primarul.

— Nici nu ştii când te paşte moartea! cugeta adânc subprefectul.

Un al treilea ilustră concret teoria cu un caz recent de moarte subită, în toiul unei nunţi:

— Cine-ar fi spus, când veneau chiuind la chef, c'or să plece bocind îndărătul unui dric!

Apoi, din filozofie în realitate, din amintiri în anecdote, reveniră iavaş-iavaş, de unde plecaseră, adică la cazul conului Manole.

M'aşteptam la niscaiva confidenţe pasionante. Aluziile ofiţerului de jandarmi îmi aţâţaseră curiozitatea. De când eram copil mă dădeam în vânt după poveştile cu comori, cu vraci, cu descântece, cu babe slute ca muma pădurii cari ascundeau în sipete lungi ca sicriile şi adânci ca iadul, printre capete de mort şi oase de lilieci, un firicel din iarba fiarelor. Mai târziu, visasem cu alhimiştii, suferisem cu martirii inchiziţiei, sperasem şi desnădăjduisem în laboratoriul doctorului Faust.

Ce-ar fi, îmi spuneam în mine, dacă acum, şi tocmai aici, în casa unui bătrân boier din fundul

Moldovii, aş descoperi ceeace căutasem zadarnic în basmele copilăriei şi în cărţile poeţilor!

Din nefericire, noii mei conmesceni aveau alte motive, mai temeinice decât ale mele, ca să se intereseze de viaţa conului Manole. Pe ei îi preocupau lucruri mai practice. Vreme de vreo două ceasuri n'au făcut altceva decât să-i scotocească, să-i scormonească şi să-i socotească bogăţiile. Adunau, scădeau, înmulţeau, împărţeau, greşeau, o luau de-a capăt, şi pe măsură ce se adăugau viile, moşiile, pădurile, cirezile de vite şi turmele de oi, livezile, prisăcile, iazurile şi orătăniile de tot felul, ochii le ieşeau din cap şi feţele li se aprindeau ca focul. Ridicând braţele cu palmele deschise, judele se întreba cine o să moştenească atâta bănet, fiindcă n'avea nici copii, nici rude apropiate sau măcar depărtate; primarul trăgea nădejde că partea cea mai frumoasă a averii o să revie comunei, — sau Statului, cum îl corectă imediat subprefectul; medicul, arătându-şi colţii galbeni şi negrul de sub unghii, se lăuda că atitica o să rămâie obştei după ce l-o doftorici el în preajma agoniei; arhivarul îşi arăta mefistofelnic geanta ameninţându-i că de-acolo o să le vie surpriza testamentului; grefierul bolborosea şi el ceva în struna judecătorului; iar toţi laolaltă, — deşi împărţiţi în două tabere, unii ridicându-i în slăvi avuţiile, ceilalţi vorbindu-l de rău, aşa cum se întâmplă totdeauna faţă de oamenii cari lipsesc ori depăşesc într'o măsură mai mare

nivelul comun, — cădeau totuşi de acord asupra unui singur punct, exprimat într'o exclamaţie sonoră ca o înjurătură:

— Ce viaţă lungă, d-le! Curat al doilea Matusalem...

— Şi-a trăit-o! fraţilor, ne destăinuia în sfârşit la masa de-a doua zi, primarul, renumit în localitate pentru sgârcenia şi, deci, pentru sobrietatea lui. Nu s'a lipsit de nimic. Masă întinsă tot anul. Chefuri la toartă. Femei! Le aducea cu poştalionul dela Viena şi din Franţia. Până mai anii trecuţi avea ţiitoare, ia! o fetişcană dintr'un sat vecin. Nici prinţese, nici împărătese, nu erau înţolite ca dânsa. Când ieşea pe poarta viei, pocneau harabnicele, chiuiau surugiii, scăpărau pietrele drumului. Boierul n'o pierdea din ochi. Iar ea holba ochii la noi, cari o ştiam de când era numai de-o şchioapă, flămândă şi desculţă, parcă şi-ar fi spus: fă-mă Doamne, ce n'am gândit, să mă mir ce m'a găsit!... Dar s'a dus şi ea, cum s'au dus toate, pe apa Sâmbetei, — fiindcă nici una n'a murit de moarte bună în casa conului Manole, — şi cum or să se ducă într'o bună zi şi cele câte-or mai fi la curtea boierească. Or fi? N'or fi? Eu nu mă iau după gura lumii. Gura lumii n'o astupă doar decât pământul. Dar iarăş nici mâna 'n foc nu mi-aş pune-o că boierul nostru s'a făcut, la bătrâneţe, uşă de biserică. E drept că nu le mai plimbă în caleaşcă. Nu mai chiuiesc surugiii şi nu mai clinchetesc zur-

gălăii. Conul Manole nu se mai arată nici el printre oameni. Porţile viei sunt zăvorite, obloanele ferestrelor sunt trase. Nici ţipenie de om, nici sâmbure de lumină nu mai zăreşti prin preajma casei. Au amuţit şi câinii în ogradă. Pe înoptate parcă ţi-e şi frică să treci singur pe lângă garduri. Iţi faci cruce şi grăbeşti pasul. Dar nu poţi să nu-ţi aduci aminte că pe vremuri răsunau văile de pocnetul puştilor şi de cântecele lăutarilor. Pe-atunci vinul curgea gârlă, chimirurile erau doldora de galbeni şi, în toiul culesului, femei goale, aşa cum le-a lăsat Dumnezeu, — şi nu numai fete de gospodari, dar şi jupâniţe dela Iaşi, — călcau strugurii în zăcători mari cât heleştaicle. Ehei! ce vremuri! Ia-mi întrebaţi pe bătrânii târgului!...

— Ce să-i mai întrebăm! interveni plictisit ispravnicul. Cum să-i cauţi! Unde să-i găseşti? Cine naiba a mai apucat tinereţile lui conu Manole! Şi la ce să-i întrebăm, mai la urma urmei. N'avem noi destule belele pe cap? Destui hoţi? Destui stricaţi? Destui asasini în judeţ? Ne mai trebuiesc isprăvile unui bătrân satir!

Un murmur lung de aprobare sublinie cuvintele ispravnicului. Fiecare părea acum înfipt mai ţeapăn în scaun şi, laolaltă, plini pe semne de o vagă răspundere morală, ţineau ochii în farfurii. Numai ai mei sclipeau înveseliţi. Iscoditori şi vioi umblau forfota de colo-colo, lunecau peste feţele de mironosiţe pocăite ale mesenilor şi se opreau cu în-

sistență, cu speranță, în ochii primarului. Ai primarului erau mici ca două găuri de sfredel, negri ca tăciunii, neastâmpărați ca de viezure, isteți, mucaliți și vicleni. Ochi de primar avar, care-ar mânca bucuros dela alții și-ar bea pe veresie. Cu un mezelic și cu câteva chile de vin, îmi spuneam eu, o să-i scot tot ce are pe inimă și o să aflu mai multe decât ar vrea să spuie. Nu doar că aventurile unui „bătrân satir", cum se exprimă ispravnicul, mă pasionau mai mult decât se cuvine. Eram prea tânăr pentru asta. Dar aveam curiozitatea misterelor, presentimentul că în viața de provincie evenimentele senzaționale nu dau ghies la ușa omului, o dorință nestăpânită de a iscodi ce ascund ipocriții și de a scandaliza pe semenii mei, și un interes, de care nu m'am dezbărat nici astăzi, pentru trecutul obscur al țării, violent, brutal și savuros în acelaș timp, cu datinele, obiceiurile, apucăturile, moravurile lui patriarhale și instinctele lui primitive cari, din vitregia împrejurărilor, au pierit fără istoriografi.

Cum e lesne de ghicit și cum prevedeam și eu, nu mi-a fost deloc greu să ispitesc pe primar în câteva după amiezi de-a-rândul, când toată protipendada târgului dormea, așa cum se doarme în provincie, cu pumnii strânși. Aș minți, pe de altă parte, dacă afirma că am avut nevoie de abilități sau de cine știe ce strategie ca să-l determin să vorbească. Dimpotrivă, dela el însuș fără mofturi, fără introducere,

şi-a dat drumul gurii. Parcă n'aştepta decât atât. E tot aşa de drept însă, cum m'am convins ceva mai târziu, că despre altceva, afară de primărie şi de via lui, şi de conu Manole, nici n'ar fi prea ştiut ce să povestească.

Am aflat aşa dar din gura lui că boierul nostru se trăgea din moşi-strămoşi, în linie dreaptă, din faimosul căpitan de arcaşi al lui Ştefan cel mare, Gavrilă Huru, pe care Voevodul, după lupta cumplită dela Lipnic, l-a făcut hatman, schimbându-i în nume de faimă arma cu care sdrobise şi risipise hoardele tătăreşti.

De-atunci, din neamul acesta al Arcaşilor, au fost mereu, unii vornici, alţii pârcălabi, medelniceri, stolnici sau boiernaşi mai mărunţi, unii în divanul domnesc, alţii pe la casele şi gospodăriile lor; dar în toate vremurile şi sub toate domniile, ori de câte ori graniţele Moldovei erau încălcate de duşmani, toţi Arcaşii, dela un capăt al ţării la altul, îşi încordau arcurile şi, într'un suflet, alergau la hotare.

Singurul care a dat de sminteală tradiţia asta de mai multe ori seculară a fost ultimul lor urmaş, boierul nostru, conu Manole. Tătâne-său, răposatul vistiernic Toader, a făcut pasă-mi-te greşeala, să-l trimeată prea de timpuriu la Paris. Acolo, feciorul de bani gata s'a înhăitat cu tot felul de femei stricate şi de haimanale de stradă. In loc să-şi vază de carte, s'a apucat de revoluţii. S'a întors în ţară

odată cu cei dintâi pașoptiști, ridicându-se nu împotriva dușmanilor din afară, ci împotriva stăpânirii dinăuntru; a scăpat de streang ca prin urechile acului, ascunzându-se mai întâi multă vreme aci, într'o pârloagă din mijlocul podgoriilor, apoi spălând putina iarăș peste granită. Dar și'n țară cât stetea nu era de vre-un folos, ci numai ca să facă fapte de rușine și numele familiei de ocară. S'a îndrăgostit astfel de-o țigancă roabă; a luat-o ibovnică în casă, a făcut un copil cu dânsa, și când s'a săturat și de copil și de dragostea țigăncii, unii spun că a pus argații s'o arunce cu copil cu tot în fântâna părăsită de lângă poarta viei, alții că boierul el însuș, cu mâna lui, le-a făcut vânt în fântână, iar primarul, cuminte și prudent, își dădea cu părerea că mai curând era de crezut că țiganca ea singură se aruncase, din greșeală sau de inimă rea. Gura târgului mai spunea că a trimis pe lumea cealaltă și alte fete, mai de soi și mai de viță, după ce-și bătuse joc de dânsele. Dar gura lumii ce nu hodorogește! Și cine se încumetă să-i puie stavilă sau pripor! Ceeace era purul adevăr, — și primarul ar fi jurat cu mâna pe cruce pentru asta, — e că nimeni nu l-a văzut, cu ochii lui, făcând moarte de om. Nici vecinii, nici argații, nici țiganii cari, după ce-au fost sloboziți din robie, ar fi putut să vorbească. Ceeace au văzut în schimb, a fost tot așa de rău. Boierul adusese în adevăr de prin străinătățile pe unde

umblase, sumedenie de cărți. Umpluse pereții cu ele, până în bagdadie.

— Și ce cărți, d-le! făcea primarul, râzându-i ochii și lingându-și degetele. Nici tu viețile sfinților! Nici tu carte de gospodărie. Fiindcă are și el vie, ca noi toți, și moșii, și păduri, și livezi pe deasupra. Ar fi putut să îngrijească de ele, nu să le lase în paragină. Dar cum să-și vază de interese, când toată ziulica lui stă cu capul sprijinit în coate și cu nasul înfundat în cărți. Mi-a căzut și mie una în palmă. Mi-a adus-o, într'o vară, Vlădică-țiganul, un fecior dela curte. Ce-am văzut într'însa, oi spune și morților. Numai femei despuiate, domnule ajutor. Să le vezi, și să nu mori. Cum ești matale tânăr, ți-ar lăsa gura apă după ele. Una mai arătoasă și mai mândră decât alta. Și din față. Și din spate. Și câte două și câte trei la un loc. Unele pe brânci, altele răsturnate, făcând tot felul de spurcăciuni între ele. Domnul subprefect mi-a spus că astea-s de prin case... cum le mai zice... un fel de case publice...

— Bordeluri?...

— Nu, d-le! protestă indignat primarul. Doar sunt și eu purtat prin lume. Nu mi-a albit păru de geaba. Știu și eu ce-s acelea... Altfel de case... Case libere... Unde muerile stau la vedere...

— Muzee atunci?...

— Așa, d-le! Muzee, bată-le vina. Și că nu-i nici un păcat să le ții în casă, spunea tot d-l subprefect. Dar știu eu de ce mi-a spus el asta! Mă

crede prost. Dar am şi eu un grăunte de judecată. E ca să tac din gură, să nu dau sfoară 'n ţară. Parcă de asta îmi arde mie, să mă pun rău cu stăpânirea; şi parcă nu ştiu eu, ca şi dânsul, şi mai bine decât dânsul, că limba slujbaşului e mare, cât a boului, dar că nu-i e dat să vorbească. Ehei!... dacă aş putea cu să spun tot ce ştiu!

Ca să nu-i dau de bănuit, l-am întrerupt.

— Lasă c'o să-mi spui altădată, când ne-om cunoaşte mai bine...

— Da' de ce? mă întrebă mirat primarul. Doar şi matale eşti slujbaş ca şi mine. Între noi putem vorbi în lege. Spune mai bine să ne-aducă încă o oca din vinul ăsta, că-i tare bun, — dare-ar benghiu 'n el să dea de moş Anghel, că ce face şi ce drege şi pe unde-l dibueşte, numai la el mai e chip să bei un pahar cinstit de vin, — şi să-mi potolesc o leacă seteu, că mi s'a uscat beregata de când tot pălăvrăgesc. Plătesc eu!

Am protestat cu energie. Am făcut pe ofensatul. L-am înduplecat.

Ca răsplată, în ziua aceia, între câteva ocale de vin vechiu, dar treaz la minte parcă ar fi băut numai apă, primarul mi-a comunicat în mare taină că boierul avea şi-acum câteva fetişcane pe lângă dânsul, numai codănace de câte doisprezece şi treisprezece ani, ba unele şi mai mici chiar, alese însă pe sprinceană şi hrănite de bună seamă ca gâştile la îndopat, fiindcă toate păreau fete mari în toată

puterea cuvântului, chipeşe, desgheţate şi durdulii. Cum ştia el, primarul, de taina asta, ştiau de sigur şi judecătorul şi ispravnicul, şi se ştia probabil şi la centru, în capitala judeţului cel puţin, dacă nu şi în capitala ţării. Dar toţi tăceau chitic. Nimeni nu sufla o vorbă. Pe nimeni nu-l ţineau curelele să se puie în cârcă cu boierul. Putea conu Manole să le batjocurească, cum susţineau unii; să le ia sângele, ca să întinerească, cum afirmau alţii; să le trimeată cu picioarele înainte, cum or fi plecat atâtea altele din casa lui; sau să le pângărească sufletele, sau să le schingiuiască, sau să le omoare în bătăi, nimeni nu îndrăznea să cerceteze lucrurile mai de aproape şi nimeni nu-i pătrundea sub acoperişul casei, zăvorită ca o temniţă şi izolată ca o cetate. Ce se petrecea îndărătul zidurilor ei? Cu ce-şi omora vremea conu Manole? Ce făcea cu fetele lui de casă? Numai unul Dumnezeu din cer poate că mai ştia, sau Ucigă-l toaca. Cât despre oameni!... De ani de zile boierul nu se ducea la nimeni, nu mai primea pe nimeni. Când se întâlnea cu fruntaşii târgului în piaţă, pe uliţe, sau aici, în crâşmă, la câte-un pahar de vin, băut de-a 'n picioarele, ca la botul calului, conu Manole le vorbea de câte 'n lună şi 'n soare, le povestea vrute şi nevrute de pe vremea lui, plătea vinul, plătea gustările, dar ca să le dea de băut din pivniţele lui, asta ferească Sfântul!

— Şi are vinuri, d-le, nu glumă, oftă amărât primarul. Poţi să te plimbi în rădvan cu patru cai

prin beciurile viei. Uite mata într'acolo. Cât vezi cu ochii, dela poalele şi până'n muchea dealului, în dreapta, în stânga, de-a curmezişul se întind pe sub pământ numai beciurile boiereşti. Şi ce poloboace, d-le! Cât o casă cu două caturi. Şi ce vechime, frăţioare! De pe vremea lui Vodă-Cuza, dacă n'or fi şi mai de demult. Să nu spun vorbă cu păcat. Am gustat şi noi dintr'însele. Ne trimete şi nouă, la toţi câţi suntem, de Paşti şi la Crăciun: cozonaci, turte, dulceţuri, gărăfi înfundate. O să vezi. O să bei şi-o să mănânci şi mata. Dacă n'o da ochii peste cap, cum ţine morţiş doctorul, când te-o întâlni întâiaşi dată, o să-ţi făgăduiască marea cu sarea. Aşa e firea lui. De câte ori dă peste un om necunoscut, se îndrăgeşte de dânsul. Îi spune, îi vorbeşte, îi merge gura ca meliţa, îl încântă cu şoşeli şi cu momeli, până ce-l descoase şi află tot ce are într'însul. O zi, două, trei, îl ţine numai în plăcinte dela curte şi în panere de vin înfundat. Apoi, deodată, aşa tam-nesam, nici bunătăţi, nici vinişor, nici dragi mi-s ochii matale d-le cutărică. Aşa au păţit-o cu toţii. Şi d-l jude. Şi d-l Craiu, care a fost ajutor la noi înaintea matale. Şi ispravnicul, şi doctorul, şi alte feţe mai dihai decât ale lor. Conu Manole, după ce le-a întors capul, le-a întors spatele, la toţi. Deaceea, ai văzut cum îi şi poartă sâmbetele şi se bat de ceasul morţii, doar-doar i-or mai intra odată pe sub piele. D-l jude aşteaptă testamentul. Doctorul i-aşteaptă boala. Pot să aş-

tepte mult şi bine. Nu ştiu ei, ce ştie satul. Vlădică-ţiganul mi-a spus şi-aseară că boierul n'are nici pe dracu.

Cu toate astea, şi 'n ciuda asigurărilor primarului, nici în luna aceia, nici în lunile următoare, nu mi-a fost dat să-l zăresc şi eu, măcar de departe. Auzeam mereu vorbindu-se de dânsul, îmi ţiuiau urechile de-atâta ce-auzisem rostindu-i-se numele, dar ca să-l văd şi eu, în carne şi 'n oase, sau numai în oase, cum făceau haz cu toţii, de asta nici pomină. Doctorul ne aducea în fiecare zi alte pronosticuri şi alt buletin despre mersul boalei. Ceilalţi, cu etern aceleaşi glume, îşi băteau joc de diagnosticile lui zilnic desmințite, zilnic infirmate, cu jumătate de gură însă, neliniştiţi în ei înşişi, nedumeriţi şi intrigaţi că boierul nu mai dădea, totuş, nici un semn de viaţă. Judele, de cum intra pe uşa sălii de şedinţe, întreba din ochi pe grefier dacă nu cumva l-a chemat cineva în lipsa lui dela curte. Grefierul sculat cu noaptea 'n cap şi legându-şi de-a 'ndoasele cravata pe drum, se ducea glonţ la arhivă să controleze încă odată corespondenţa. Arhivarul pândea cu un ochiu intrările şi, cu celălalt, când uşa, când, prin fereastră, cărăruia care urca la vie. Şi tustrei, pentru mai multă siguranţă, dăscăliseră, ameţiseră, abrutizaseră pe aprod cu ordine straşnice ca să-i caute din pământ, din iarbă verde, să-i scoale în miezul nopţii, să-i aducă vii sau morţi, de unde-o şti, cum o şti, dacă întâmplător

cineva dela conacul boieresc ar căuta sau ar întreba numai de domnul judecător.

La început, de ce-aş minţi? toată colcăiala asta de viermi flămânzi în jurul unui cadavru prezumat, mă interesase şi mă înveselise. Mi se părea că citesc o pagină de Balzac. Apoi, cu vremea, mă săturasem şi de asta. Mi-era silă numai cât presimţeam începutul discuţiilor lor interminabile şi m'apucau stenahoriile dela primul zâmbet premergător glumelor lor neschimbate. Şi de-o pagină de Balzac ţi-ar fi lehamite, dacă ai reciti-o zilnic, şi de mai multe ori pe zi. D'apoi de conu Manole! Pe nedrept, dar cu atât mai vârtos, îl făceam pe el direct responsabil de zelul detractorilor lui. Nu voiam să-i mai ştiu de nume. Nu speram şi nu ţineam să-l mai întâlnesc. Prea îmi împuiaseră urechile cu dânsul. Aveam impresia că-l cunosc de când lumea. Dacă l-aş fi întâlnit acum, l-aş fi recunoscut cale de-o poştă. Slab, pipernicit, uscat ca o bucată de iască veche, tremurând din cap şi din mâini, bâţâind pe picioare, păstrând doar când şi când, în licoarea spălăcită a ochilor, reflexul focului de altădată: o scânteiere de vicleşug, o licărire de dorinţi senile. Nu mi-l închipuiam altfel. Şi dacă n'ar fi fost cărţile lui, blestematele lui de cărţi, pricepeţi bine că mi-ar fi păsat de Conu Manole ca de papucii maichii Domnului. Dar erau cărţile. Altele, să fi dat cu tunul, nu se mai găseau în tot târgul. E drept că nevasta ispravnicului avea şi ea o biblio-

tecă. Era renumită cale de două ceasuri împrejur. Intr'o zi, m'a invitat la ea, să-mi aleg după placul inimii. M'a primit într'un camizol bleu-ciel, decoltat până la brâu, împodobit cu dantele roze, prin cari se vedeau, sub trei rânduri de guşi, patru rânduri de sâni şi cam tot atâtea straturi de pânetece. Cu ahturi şi oftaturi languroase, cu lungi ochiade muribunde, plângându-se amarnic de lipsa de înţelegere a societăţii provinciale şi suspinând din profunzimile corsajului după elita intelectuală a capitalei, alegea volumele din rafturi, unul câte unul, cu propriile ei mâini şi mi le aşeza, cu gesturi eterice, pe genunchi. După fiecare nume de autor sau titlu de carte, murmura în extaz: Ah! Dumas! Ah! contele de Monte-Cristo! Ah! Georges Ohnet! Ah! Dama cu camelii!... In vremea asta, mâna uitată sub tomul deschis se închidea pe pulpele mele şi sânii, agitaţi de focul sacru al literaturii, îmi băteau coastele ca două geamandure.

Nici nu ştiu cum am scăpat din strânsoarea atâtor maldăre de cărnuri şi cum am ajuns la judecătorie. Prin ferestrele deschise mi-au întins braţele cerul albastru şi via boierească. Nu mi-a lipsit mult să strig cu entuziasm: trăiască conu Manole! Slăbiciunea, uscăţimea, mi se păreau de data asta virtuţi cardinale. Dar n'am strigat. Dimpotrivă, m'am uitat cu jind, cu ciudă, cu parapon, la conacul ascuns în cuibul lui de verdeaţă, ca un mausoleu de cărţi, cu porţile zăvorite.

Ah! dacă m'aş fi găsit cu printre ele. Dacă aş fi putut să le mângâi, cu degete amoroase, scoarţele sfredelite de carii, paginile prăfuite. Dacă aş fi putut să le citesc...

Mai ales că, dela o bucată de vreme încoace, totul te îndeamnă la citit. Liniştea târgului. Mediocritatea oamenilor. Frumuseţea naturii. Nopţile din ce în ce mai scurte şi zilele mai lungi. Luna Mai era pe sfârşite. Aerul era încărcat de mirosul viilor în floare. Când da într'amurg, talangile dela gâtul vitelor sunau mistic în depărtare, ca şi cum procesiuni invizibile de clopotniţe mănăstireşti ar fi coborît în vale, printre dealurile Cotnarilor. Şi de pretutindeni, pe toate potecile cari duceau la fântâna Robilor, pâlcuri de fete, cu cobiliţele pe umăr, treceau vesele şi gureşe, ca stoluri de vrăbii.

Imi spuneam cu necaz şi cu deliciu: — în parfumul, în poezia asta ambiantă, să citeşti o pagină necunoscută de Voltaire, un vers inedit din vreun poet al Pleiadei, o carte plină încă de misterul filelor netăiate! Sau să visezi! Sau să iubeşti!

Să iubesc? N'aveam pe cine. Să citesc? N'aveam ce. Eram constrâns prin urmare să visez.

Hoinăream după amiezi întregi, fără altă ţintă decât a visului, pe cărări neumblate, prin vii neîngrădite, peste văi şi peste dealuri. Ca toţi magistraţii din restul ţării lăsam redactarea sentinţelor pe seama grefierului sau a şapirografului, şi mă îmbătam, ca un om nărăvit în rele, de soare, de cer,

de aer, de efluviile subtile ale pământului, dar în realitate mai tari şi mai de temut decât vinul. Alteori luam cu mine un volum de poezii. Era singurul meu volum de versuri. Un Baudelaire ros, soios, făcut ferfeniţă. Atunci, profitând de răbdarea naturii mute, declamam în gura mare câmpurilor idilice, poemele muiate în nectar şi fiere ale poetului citadin.

Aşa s'a făcut că într'o seară, — revenind dintr'unul din vagabondajele astea nesfârşite, ars de soare, colbăit parcă m'aş fi tăvălit în pulberea drumurilor şi cu toţi scaeţii de pe garduri prinşi de mine, dar cu inima plină de cântece şi de lumină, — am găsit pe tovarăşii mei de masă acri parcă ar fi mâncat aguridă, şi trăsniţi şi bosumflaţi, parcă le-ar fi înviat din morţi conu Manole. Judecătorul abia mi-a răspuns la salut. Iar domnii ceilalţi, s'au mulţumit să mormăiască printre buze un fel de „bună seara" scurt ca un sictir.

Cum eram lihnit de foame şi prea vesel ca să mă burzuluiesc de supărarea lor, i-am lăsat să-şi rumege nemulţumirea în voie şi mi-am văzut liniştit de ciorba mea. Am mâncat-o cu poftă. Am mâncat cu aceiaş poftă şi-al doilea fel de bucate. Şi tocmai mă pregăteam să 'ncep pe-al treilea, în aceiaş tăcere, glacială din partea lor, încântată din partea mea, când judecătorul, scandalizat probabil de calmul conştiinţii mele sau nedorind, poate, să-mi tihnească mâncarea, a isbucnit deodată:

— Păi! se poate, ajutorele, să-mi faci, una ca asta?!

Am căscat spre dânsul ochii cei mai inocenți din lume:

— Eu?!... Ce să fac, d-le jude?

— D-ta!... om de familie, om de societate, om de lume, om bine crescut, să te porți... să nu știi să te porți... să... să...

Sâsâia și bolborosea fără să-și poată termina fraza. Îl treceau năduşelile. Vedeam bine că-i era teamă să nu mă jignească cu un cuvânt prea tare. In schimb eu mă înroşisem de-al binelea. Dela primul cuvânt asupra creşterii, mă gândisem imediat la Anica, nepoata crâşmarului, pe care o înghesuisem cu câteva seri mai înainte în bolta de viță din fundul grădinii. Fata nu spusese nici cârc. Nu se împotrivise. Ba mi s'a părut chiar că, spre sfârşite, gustase şi ea, cu onestitate, partea ei de plăcere. O fi pus-o însă dracu să vorbească mai pe urmă. O fi luat-o gura pe dinainte. Cine ştie cum i-o fi scăpat vreo vorbă. Şi-au prins de veste părinții. Dar chiar aşa să fi fost, îmi repetam eu, la ce se amesteca judecătorul în daravera dintre mine şi Anica? Ce-l privea pe el pățania fetii? La rigoare, crâşmarul ar fi fost în drept să-mi ceară socoteală. Deşi şi cu el m'aş fi descurcat eu într'un fel sau altul, chiar dacă nu i-aş fi spus pe şleau, dela obraz, că pe Anica lor n'o găsisem tocmai aşa şi pe dincolo. Dar judecătorul!

Deaceea, mult mai liniştit şi mai sigur de mine, i-am răspuns rece:

— Nu vă înţeleg, d-le jude. Nu înţeleg amestecul d-voastră în afacerile mele strict personale.

De data asta judele sări în aer ca o minge. Gesticula şi exclama:

— Cum domnule!?... Il auziţi, domnilor?! Eu primesc bobârnace pentru dumnealui! Mie îmi crapă obrazul de ruşine în lipsa dumisale! Eu încasez! Eu plătesc! Eu m'aleg cu ponosul! Şi n'am nici măcar dreptul să protestez.

Tot aşa de rece, dar mai tăios, i-am replicat:

— Nu vă cer nici să încasaţi, nici să plătiţi în contul meu, d-le jude. Dacă are cineva să-mi ceară vreo socoteală, vă rog să-l trimeteţi la mine.

Exasperat, judele ridică braţele în tavan:

— Dar unde să te găsească, domnule!... că toată ziua îmi umbli hai-hui.

In momentul acela intră pe uşă, cu o farfurie într'o mână, cu şervetul în cealaltă, săltăreţ în mişcări şi jovial la faţă, moş Anghel. Atâta mi-a trebuit. Crezând că intrarea asta teatrală era pusă la cale de cu vreme, m'am sculat dela masă ca o furtună şi privind pe crâşmar în albul ochilor, am declarat răspicat şi eroic:

— Unde să mă găsească? Aici! d-le jude. Oricine are să se plângă de mine, să poftească acasă sau aici!

Moş Anghel se uita cu ochi speriaţi la mine şi

sunt sigur că dacă n'ar fi avut ambele braţe ocupate şi-ar fi făcut cruce cu amândouă mâinile. Judele îşi prinsese capul în palme:

— Il auziţi, domnilor! Vă spuneam eu c'a căpiat! Poftim! Alta acum! Să-i aduc pe conu Manole aici! Şi încă la orele astea!

La rândul meu îl priveam crucindu-mă. Ce căta acum conu Manole între mine şi Anica? Cum eram cu toţii surescitaţi nu ne-am putut explica repede confuzia. Abia după ce ne-am potolit puţin spiritele, am putut să-mi dau seama de ceeace se petrecuse în realitate. Ia! mai nimica toată.

Boierul ieşise în după amiaza aceia după târgueli, se abătuse pe la judecătorie unde aflase, dacă nu ştia cumva de mai înainte, că un nou ajutor era numit de câteva luni la Cotnari, şi-şi exprimase, în termeni destul de aspri pe cât se pare, mirarea că nu găsisem de cuviinţă să-i depun, din prima săptămână, cartea de vizită. Netăgăduit, boerul avea dreptate. Azi le-o recunosc bucuros. Nici nu-mi intră în cap cum am putut să dau proporţii enorme unei formalităţi fără pic de însemnătate. Dar eram tânăr şi iritat. In loc să fac haz de mutrele lor aiurite sau de propria mea păcăleală cu nepoata crâşmarului, m'am supărat ca văcarul pe sat. După ce-am invocat tot felul de scuze, unele mai absurde şi mai de rea-credinţă decât altele, am declarat că principiile mele (cari principii?! dragă Doamne!), că boala boierului, că moravurile lui

bine cunoscute, nu mă autorizau să fac un gest inutil de politeţă. Ba am împins perfidia până acolo, încât tot pe ei i-am făcut răspunzători de incorectitudinea mea, afirmând sus şi tare că în definitiv dela ei ştiam că boierul e un „bătrân satir" şi că de câteva luni în şir trage să moară. Perfidia asta dealtfel, cum se întâmplă adesea în relaţiile dintre oameni, mi-a şi uşurat situaţia. De teama indiscreţiilor mele posibile, sau a scandalului, m'au lăsat în plata lui Damnezeu. Din seara aceia mi-am recâştigat complect libertatea. Nu mai aveam să dau seamă nimănui de felul cum îmi petreceam zilele şi nopţile. La judecătorie, în afară de minimum orelor de slujbă, dădeam cu praiştea. La faimoasele mese comune şi la aperitivele tot aşa de comune, nu mă mai arătam decât din an în Paşte. Mâncam pe apucate, unde se întâmpla şi ce găseam. Hoinăream în schimb cu frenezie. Descopeream în fiecare zi alte minuni de frumuseţă de-ale naturii şi, câteodată, printre viţele nebune de vie sau, mai pe furiş, între două pârleazuri, şi câte-o solidă frumuseţă, în carne şi 'n oase, de prin satele megieşe. Imi plăcea să le încânt cu vorbe îndrăzneţe, meşteşugite, culese de prin cărţi; tot aşa cum la rândul meu mă lăsam sedus de vorba lungă, rară, potolită, sfătoasă, a moşnegilor moldoveni. Ii vedeam venind de departe. 'Nalţi sau scunzi, dar deopotrivă de dârzi pe picioarele lor bine legate, abia aduşi din spate şi măsurând larg pământul cu toiegele lor masive cari ar fi cân-

tărit câteva ocale drepte şi 'n mâinele unui flăcău. De cum îi zăream, făceam aşa ca să le ies în cale. Schimbam o vorbă-două, la'nceput, de sănătate, de vreme, de biruri, de recoltă. Apoi, pe nesimţite, trăgându-i de limbă, lărgeam hotarele ideilor. Nu pot să spun că tot ce auzeam dela dânşii, dela toţi, era literă de evanghelie. Dar dela unii dintre ei am aflat într'un ceas mai multă înţelepciune decât aleargă într'un an în automobilele Bucureştilor, şi mai multă omenie decât se poate găsi, într'un veac, în sufletele cârmuitorilor.

O singură dată mi s'a întâmplat să nu observ pe un bătrân care se apropia de mine. Aveam pe eternul meu Baudelaire pe genunchi. Dar nu-l citeam. Cu ochii pierduţi în gol, rememoram probabil vreun vers uitat sau gustam în tihnă pacea înserării. Deodată, ca la doi paşi în dreapta mea, am auzit un glas răstit, dar plin totuş de oarecare voie bună:

— Bună ziua, căciulă, că stăpâne-tău n'are gură...

M'am uitat în pripă la moşneag. Era un om ca de vreo şaizeci şi cinci-şaptezeci de ani, dar voinic încă, spătos, îndesat şi drept ca o lumânare. I-am răspuns cuviincios:

— Bună seara, moşule. Iartă şi d-ta. Nu te-am văzut venind.

Şi m'am sculat respectuos, scuturându-mi părul pe care-l purtam lung şi visurile cari îmi împăinjeneau încă ochii.

Bătrânul s'a apropiat de mine. Nu mi-a întins

mâna. Dar cu un deget care era așa de străveziu încât părea de ceară, mi-a arătat cartea:

— Ce citeai acolo, mă rog matale?

— Ia o carte de poczii, moșule.

— Poezii?!...

Bătrânul stătu pe gânduri un moment, parcă ar fi vrut să-și aducă aminte ce-s acelea, poezii. Și-a amintit de sigur în cele din urmă, fiindcă mi-a cerut:

— Ia citește-mi și mie una, rogu-te.

M'am scuzat, zâmbind:

— V'aș citi cu plăcere. Dar nu-s în românește. Sunt în altă limbă. Pe franțuzește.

— Or fi de Musset atunci, bată-l norocul! E de vârsta matale. Il citeam și eu, chei! pe vremuri, când îmi alergau ochii, ca telegarii, după cucoane.

Bătrânul râdea înveselit. Dar se opri deodată. Făcu un pas îndărăt. Mă măsură, încruntat, din creștet până 'n talpă. Și pe când eu îmi dădeam cu gândul că trebue să fie vreun proprietar de prin partea locului, deoarece citise pe Musset, el, sărind dela o ideie la alta, mă întrebă cu îndoială:

— Mă gândesc... Să nu-ți fie cu bănat că te întreb... Dar nu-i fi carecumva mata noul ajutor de judecător din Cotnari?

— Ba chiar eu, moșule.

Bătrânul se bătu cu mâna peste frunte:

— Tiii!... domnule... ce bine-mi pare că te văd. De când te caut! E și drept că puteam să trec pe lângă mata de zece ori fără să te recunosc. Mi

'nchipuiam un om bătos, arţăgos, un fel de ţărănoi ajuns. Şi când colo!... Ia dă-te mai încoa, tinerelule, să te văd cum arăţi.

Mă examină sumar, dar cu sprincenele încreţite, mă judecă, mă cântări, şi găsindu-mă pesemne pe placul lui, clătină din cap, adăugând ca pentru el singur.

— Poftim!... Dacă nu-l vedeam citind pe Musset!...

Eu, fără să mă întreb ce credea lumea şi fără să rectific opinia favorabilă ce şi-o făcuse despre mine fiindcă mă găsise „citind pe Musset", am crezut că e de datoria mea să răspund la politeţă cu politeţă, şi l-am îmbiat:

— Dacă m'aţi căutat pentru vreo petiţie, puteţi să mi-o daţi. Ştiu că nu e tocmai legal s'o rezolv aici, în mijlocul câmpului. Dar de hatârul d-tale o să calc şi eu, odată, legea.

Bărânul protestă, glumind.

Lasă legile în pace, măi nepoate. Nu le mai călca şi mata, că le calcă destule vite încălţate. Dă-mi mai bine mâna. Pe-a mea ţi-o dau, cum o vezi, goală puşcă, fără petiţii.

Şi stângându-mi mâna lung, cu vigoare, îmi declară:

— Imi pare bine de cunoştinţă.

Stângându-i-o şi eu la rândul meu, i-am spus, însă glumind:

— Aş vrea să-mi pară şi mie bine... dar nu mi-aţi spus cu cine am onoarea.

— Aşa-i! Unde-mi era capul! Vezi matale, bine-a zis cine-a zis că vanitatea e mare lucru la casa omului. Ridică nasul când nici nu gândeşti. Eu mi 'nchipuiam, de bună seamă, că toată lumea mă cunoaşte. Aşa-s bătrânii. Uită că mai sunt şi tineri pe lumea asta. Iartă-i şi mata. Imi dai voie să mă recomand.

Şi se prezintă simplu, fără să accentueze cuvântul „boier", rostit mai mult din obicinuinţă:

— Eu sunt boierul Manole Arcaşu.

Va recunoaşte oricine că la toate puteam să mă aştept, numai la asta nu. Degetele mi s'au muiat în mâna lui solidă şi i-am arătat, fără umbră de îndoială, o mutră aşa de caraghioasă, aşa de stupidă, de om căzut din lună, încât boierul m'a întrebat, pe jumătate mirat, pe jumătate posomorît:

— Matale-ţi pare rău că m'ai cunoscut?

Am bâiguit repede: — Da... Ba nu... Se poate!... Cum puteţi să credeţi una ca asta?... Dimpotrivă.

Dar conu Manole nu mă lăsă să mă încurc multă vreme în crâmpee de fraze descusute. Bătându-mă uşor cu palma peste umăr, mă îndemnă prieteneşte:

— Haide!... Haide!... Să nu ne începem cunoştinţa cu o minciună. Spune mai bine cum e drept. Nu e vina d-tale. Ii fi auzit pe atâţia vorbindu-mă de rău...

Am tăgăduit cu energie că aş fi auzit de aşa ceva, deşi mă ispitea grozav gândul să pun o vorbă bună pentru amicii dela moş Anghel. Mai simplu, mi-am explicat surprinderea văzând în faţa mea un om în toată puterea vârstei, pe când mi se vorbise de un om bolnav, de aproape nouăzeci de ani.

— Bolnav?! se răţoi conu Manole, asta nici gând. Dar că am nouăzeci de ani bătuţi pe muche, asta-i adevărat, din păcate! îmi confirmă el cu o tristeţă prefăcută în glas, pe când în ochi îi mijeau două scântei de voioşie.

Nu m'am putut opri să nu exclam:

— Cum faceţi atunci, ce faceţi, ca să fiţi aşa de tânăr!

— Crezi că eşti cel dintâi care mă întrebi? mă întrebă la rândul lui conu Manole, ferindu-se astfel să-mi dea un răspuns. Da' de ce să mai vorbim de pacostea asta de vârstă şi de lucruri triste! De ce să ne stricăm ziua de pomană? Ce-ar fi, dacă mi-ai citi mai bine din Musset?

A trebuit să-i mărturisesc că n'aveam pe Musset la mine, ci pe un poet cu mult mai mare, care umplea acum lumea cu parfumul florilor lui de suavitate şi de otravă, pe Baudelaire. Boierul n'auzise de numele lui. Mă privea făcând un ochi mai mic, şi cu un surâs incredul în colţul gurii. Cu atât mai stăruitor însă insista să-i citesc din el. Şi fără să-mi dau eu singur seama de ce, poate fiindcă poezia asta e mai izbitoare şi mai uşor de înţeles decât altele, poate

fiindcă pe mine însu-mi mă subjugaseră în copilărie contrastele ei brutale, poate pentrucă un gând obscur îmi şoptise să pun la încercare rezistenţa bătrânului, am ales „Une charogne". O ştiam pe de rost. O recitam, de sigur, fără ştiinţa declamaţiei, dar cu toată căldura şi avântul tinereţii. Nu-mi scăpa în vremea asta nici o tresărire de pe faţa conului Manole.

La început a ascultat-o cu atenţie încordată, dar fără prea mare interes. Mi s'a părut doar că strâmbă uşor din nas, la prima evocare a hoitului. S'a obicinuit însă destul de repede cu mirosul pestilenţial care transpiră din fiecare rând, din fiecare cuvânt al descripţiei macabre. Instinctiv dădea capul pe spate şi-şi închidea pleoapele, parc'ar fi vrut să se ferească de duhoarea morţii. Nu i s'a deşteptat, un moment, interesul, decât când am ajuns la pasagiul acela, aproape idilic, în care poetul compara formele indecise ale cadavrului în descompunere cu începutul unui vis. Apoi, am tăcut lung, ca şi cum poezia s'ar fi terminat acolo. Şi numai după ce boierul şi-a întornat spre mine o privire cercetătoare şi nedumerită, aşteptând totuş ceva, deşi vedea că tăcusem, am reluat încet, în surdină, versul acela sumbru, patetic şi grandios ca un marş funebru de Beethoven:

Et pourtant vous serez semblable à cette ordure....

Boierul şi-a ridicat capul deodată. Soarele, apunând, îi lumina fruntea. In jurul nostru natura

întreagă, spectrală sub limbile de foc cari lingeau cerul, părea complice cu fatalitatea morții peste care planează, triumfătoare, eternitatea iubirii din poemul lui Baudelaire.

Și când am sfârșit, când am invocat, larg ca o rugăciune:

Alors, ô ma beauté! dites à la vermine
Que vous mangera de baisers,
Que j'ai garde la forme et l'essence divine
De mes amours décomposés!

conul Manole, cu glasul surd, sugrumat de emoție, n'a putut să-mi spue decât:

— Ai dreptate.... E mare... E mai mare... Și nu știi... N'ai de unde să știi, ce-au trezit, ce-au răscolit în mine, stihurile astea.

In seara aceea nu i-am mai citit, nu ne-am mai vorbit, aproape. Mi-a cerut să-l întovărășesc o bucată de drum. Mergea tăcut, preocupat. La urcușuri o lua înainte, parc'ar fi fugit de el însuș sau că cineva l-ar fi alungat din spate și, oricât eram de obicinuit cu mersul, mi se părea că abia puteam să mă țin de dânsul. Il spionam cu coada ochiului. Vroiam să-i surprind o ezitare, un moment de slăbiciune. Ajungea însă pe muchea dealului, fără să gâfâiască măcar. In dreptul unui podeț pe care-l știam șubred și cu o scândură lipsă, am vrut să-l previu. Nici nu mi-a lăsat timp să schițez o mișcare. Dintr'o săritură era de partea cealaltă a podului. Nu s'a oprit decât

la răspântia care desparte șoseaua națională în două, cea din dreapta coborând spre târg și judecătorie, cealaltă urcând spre fântâna Robilor. Acolo mi-a întins mâna. Mă așteptam la un cuvânt de mulțumire, de amabilitate, cel puțin de formă. In loc de asta, mi-a cerut brusc cartea și mi-a spus nici pe mâine, nici la revedere, nici măcar pe cândva, pe altădată, ci pur și simplu: bună seara. Și-a dispărut în noapte.

M'am întors acasă destul de perplex. Fără voia mea îmi jucau în minte cuvintele primarului: două-trei zile de vin, de plăcinte, de prietenie la toartă, și pe urmă basta! Cu mine nu durase nici măcar atât! O poezie recitată, un schimb, — și nici acela prea lung, — de banalități convenționale, și despărțirea, scurtă ca o ruptură. Vinul nu mă ispitea. Nici plăcintele. Aș fi vrut însă o dovadă, cât de vagă, de interes. Mi-ar fi plăcut, — de ce m'aș înșela singur? — să-l văd preocupat de ceeace sunt, de ce fac, ce visez, ce cred, ce râvnesc, ce năzuesc.

Nu sunt orgolios din fire. N'am nici vanități, nici susceptibilități puerile. Mi-e complect indiferent ce-ar putea să creadă despre mine o cireadă de boi sau anonimele turme omenești. Dar, pe vremea aceea, țineam încă la opinia egalilor. Și conu Manole, deși îl cunoșteam abia de un ceas, cu toate că mă jignise oarecum cu plecarea lui percipitată, — oricât încercam eu să i-o pun pe seama poeziei lui Baudelaire, — mi se părea,

sincer, altfel decât cum mi-l închipuisem, cu totul altfel de cum îl vedeau ceilalţi şi ceva mai mult decât un egal, îmi repetam cu stupoare: la nouăzeci de ani buchiţi simţea poezia modernă! Şi la aceeaş vârstă avea în ochi, în glas, în flexibilitatea trupului, o tinereţă care făcea de ruşine generaţia mea dezamăgită şi sleită. Uitând momentul penibil al despărţirii, nu mă mai gândeam decât la misterul vitalităţii acesteia prodigioase. Ce-o fi făcând ca să pară măcar aşa de tânăr? Cum şi-a putut păstra judecata neatinsă? Prin ce miracol, mai ales, şi-a salvat frăgezimea sensibilităţii? Bătuse de mult miezul nopţii şi eu, întorcându-mă când pe-o parte, când pe alta în aşternut, întorceam în acelaş timp şi pe-o faţă şi pe alta şi pe toate feţele posibile, aceea problemă. Căutam zadarnic cauze naturale, explicaţii plauzibile. Ipotezele cele mai absurde, anti-naturale, mi se păreau singurele veridice. Nu mi-a trebuit mult să dau crezare bârfelelor de mahala. Ba sunt sigur că în mometul când în sfârşit mă fura somnul, în clipa când ultimele realităţi întrezărite printre gene se îngână cu primele visuri, am văzut pe canu Manole, cu coarne pe cap şi coadă de diavol la spate, distilând în alambicuri sticloase ca ochii Satanei, elixiruri de viaţă lungă.

Deaceea, să nu vi se pară straniu că a doua zi dimineaţă, buimăcit de somn, aiurit de vise şi părându-mi-se că tot visez încă, am sărit ca ars din aşternut şi m'am ghemuit în fundul patului, când

l-am văzut intrând pe uşă ca la el acasă, şi străbătând odaia cu paşi mai siguri, dacă se putea, decât în ajun. Mi-au trebuit câteva minute ca să mă reculeg. In vremea asta el îmi explica simplu că a venit să-şi repare impoliteţa din seara precedentă şi că mă ruga să primesc în dar un paner cu vinuri şi alte bunătăţi, pe cari le aducea în spinare o namilă de om cât un munte, spân, buzat şi negru la faţă ca fundul ceaunului. Am recunoscut, din auzite, pe Vlădică-ţiganul; mi-am adus aminte de vinul şi plăcintele primarului; şi am refuzat, curtenitor dar hotărît.

— Nici măcar o leacă de vinişor? mă întreba surprins şi mâhnit boierul.

— Nimic! Nimic! coane Manole. Vin nu beau. Mâncarea-i pentru mine floare la urechе. Trăiesc cu aer şi cu cărţi. Cărţi, dacă ai, primesc din toată inima.

— Tiii!... de ce nu mi-ai spus-o asta de aseară, măi copilule, exclamă necăjit conu Manole. Il încărcam pe Vlădică al meu cu bucoavne, ca pe un catâr mănăstiresc.

— Nu-i nimic... O să-l încarci d-ta altădată. Şi, mai ales, — am adăugat glumind, — nu uita să strecori printre ele şi vreuna cu învăţături de viaţă lungă.

— Iar îmi pizmuieşti bătrâneţele, măi mânzule! mă ameninţă cu degetul conu Manole. Apoi, ridicând braţele în aer, ca şi cum ar fi invocat mărturia

cerului: — Păi, bine, nătăfleaţă ce eşti! Cum vrei să trăeşti mult dacă bei şi mănânci pe sponci! Nu uita, măi băete, vorba veche: mănâncă bucate de azi şi bea vin de an-ţărţ, dacă vrei să trăeşti cât lumea.

— Intre noi doi, ochi în ochi, coane Manole, d-ta mănânci şi bei cum spui?

— Asta-i altă poveste! se apără boierul. Nu ştii matale cealaltă vorbă: fă ce spune popa, dar nu fă ce face el.

— Apoi vezi!

Şi uitându-ne unul la altul, ca doi cumetri cari se prind cu ocaua mică, ne-a pufnit râsul pe amândoi.

Dealtfel, conu Manole râdea mereu, râdea pentru te miri ce şi mai nimica. Mi-am dat seama din primele zile, — fiindcă acum ne vedeam zilnic, dacă nu de două şi de câte trei ori pe zi, — că una din laturile cele mai caracteristice ale naturii lui, bogată în tot felul de faţete şi aspecte, pe cari nu le-am putut descoperi decât cu vremea şi una câte una, era veselia. Ceeace îndeobşte lasă indiferenţi pe alţii sau îi intristează, pe el îl înveselea. Spectacolele naturii îl făceau să zâmbească; spectacolele vieţii îl făceau să râdă; însuş spectacolul morţii nu izbutea să-i întrerupă voia bună.

Ni s'a întâmplat aşa, odată, să ne-ajungă din urmă un modest cortegiu mortuar. Bura ca prin sită. Era ceaţă şi frig. Dealurile se pierdeau îndărătul fâşielor negre de nouri cari atârnau şi se târau

pe pământ ca draperii funerare. In atmosfera asta lugubră am văzut urcând drumul cimitirului, opintindu-se din greu şi lunecând la tot pasul, un popă cu poalele antereului prinse în brâu, patru vlăjgani cari abia duceau pe umeri un cosciug din scânduri de brad negeluite şi o femee despletită care bocea, urla şi se văicărea în urma mortului. Pe mine m'a mişcat, m'a emoţionat tragedia asta simplă, aproape pierdută în tragedia imensă a naturii. Nu sunt credincios. Nu sunt superstiţios. Dar când cosciugul a trecut pe lângă noi, mi-am scos pălăria şi, pentru întâiaş dată de când nu mai ţineam minte, mi-am făcut cruce. Firește, nu mi-am făcut-o pentru mine, şi nici pentru mântuirea mea. Am făcut-o mai ales de hatârul femeei. Mi-am spus, probabil, că văzând pe un străin rugându-se pentru răposatul ei, biata femee se va simţi mai puţin singură, mai puţin părăsită.

Când mi-am întors însă ochii spre conul Manole, boierul râdea sardonic. L-am întrebat, fără să-mi pot stăpâni cu totul o mirare vecină cu amărăciunea, ce găsea de râs în spectacolul acesta lamentabil. Conul Manole a ridicat din umeri:

— Ia, vezi mata, că eu îi cunosc. Ii cunoşteam pe amândoi mai bine, după câte văd acum, decât te cunosc pe mata. Ea lelea Catinca, o femeel... bună s'o pui pe rană. El, badea... dar să nu-i mai pomenesc numele de ocară, un beţivan fără pereche. I-a mâncat averea neveste-sei în crâşme. I-a mân-

cat sănătatea. De câte ori se îmbăta, şi se îmbăta de cum se lumina de ziuă, o stâlcea în bătăi.

Şi-acum, ai văzut-o. Ea, în loc să zică bogdaprostului c'a scăpat de dânsul, îl jeleşte. Şi matale, om întreg, îţi faci cruce.

N'am vrut să recunosc, pe dată, că viaţa e plină. ca şi moartea, de ironii arareori subtile, de cele mai adeseori grosolane, şi că numai cine le înţelege poate să-şi păstreze, nealterate, seninătatea zâmbetului, egalitatea sufletului şi sănătatea trupului; dar în inima mea şi aproape fără ştirea mea, cuvintele conului Manole lăsau pârtie adâncă.

Acum, de cele mai multe ori fără motiv, eram vesel ca şi dânsul. Priveam natura cu mai multă încredere şi existenţa, ca şi cum mi-aş fi încordat braţele în faţa ei. Râzând mai des, mi se părea că-s mai puternic; şi discoperindu-mi o vigoare pe care nu mi-o bănuiam, aveam senzaţia vie că opresc timpul în loc. Ce-ar fi, dacă...

Presimţeam un adevăr încă obscur. Ca orbul care simte pe piele căldura dulce a soarelui şi bâjbâieşte prin întuneric, după lumină, aşa simţeam şi eu că un adevăr imanent mă împresoară din toate părţile. Il dibuiam. Il pipăiam. Ştiam că există.

Imi trebuia doar formula.

Intr'o dimineaţă, sculându-mă mai bine dispus ca de obicei, cu toate simţurile îmbătate în acelaş timp de mirosul aerului curat care năvălea pe ferestrele deschise, de cântecul păsărilor, de transparenţa ce-

rului albastru, de savoarea vieții pe care o aveam parcă pe buze și pe limbă, mi s'a părut c'o găsesc. Dacă n'am strigat: Evrika! ca unul din faimoșii mei predecesori, e probabil fiindcă-mi lipsește candoarea sau curajul. In schimb, am alergat într'un suflet să dau de conu Manole. L-am găsit stând turcește ca un înțelept, pe un purcoi de fân, cu un muc de țigară stinsă în colțul gurii. I-am strigat de departe:

— Am găsit, coane Manole, am găsit!

Conu Manole și-a dat cu o sfârlează pălăria de paie mai pe ceafă, s'a uitat cu un ochi mai mic la mine, cum se uita de câteori îi ardea de glume, și m'a întrebat:

— Ce-ai găsit, nepoate?

— Am găsit secretul eternei tinereți!

— Nu mai spune! Și-ai găsit matale singur năzdrăvănia asta?

Fără să mă las demontat de incredulitatea boierului, mi-am început cu entuziasm tirada filozofico-științifică. In termeni ditirambici am făcut apologia râsului sănătos, a râsului care rând pe rând încordează și destinde mușchii obrajilor, ai pieptului, ai pântecelui, râs fizic în aparență dar care, prin mijloace necunoscute, pe căi misterioase, dă brânci sufletului și exaltează forțele vitale ale omului, I-am demonstrat cum printr'o disciplină inteligentă, printr'o gradație severă, printr'o riguroasă și savantă reglementare a râsului instinctiv, — un fel de gimnastică suedeză a mușchilor faciali și abdominali, — s'ar

putea întreține, chiar în organismele cele mai debile, focul sacru și salutar al vieții. Și-am terminat, dându-l pe el însuș ca exemplu, vrând să ilustrez cu el practica și teoria râsului.

De data asta însă conu Manole, care-mi ascultase cu răbdare de înger toată poliloghia, m'a oprit scurt:

— Spui prostii!...

— Cum?!

— Apoi bine, bre omule, dai o pildă și uiți două.

— Ce-am uitat, coane Manole?

— Ai uitat că animalele nu râd. Prin urmare, după teoria matale, ar trebui să se nască moarte. Și-ai uitat că muerile hlizesc și chihotesc tot timpul. Prin urmare, tot după teoria matale, ar trebui să trăiască îndoit și întreit cât bărbații. Ori, trăiesc și mai puțin, și se sbârcesc și mai de vreme, după cum am observat la cucoanele din generația mea. Ei! ce ne facem atunci cu teoria, fiule? Pe unde scoatem cămașa, nepoate?

Ochii conului Manole îi scăpărau în cap ca doi diavoli. N'am avut curajul să-i stric cheful. Și n'am avut prostul gust să m'arăt mofluz. Am înghițit în sec. Poate c'am înghițit și cu noduri. Dar făcând haz de necaz, cum se spune, nu m'am lăsat doborît de-o înfrângere, în definitiv plăcută, fiindcă dădusem astfel prilej unui bătrân prieten să se desfăteze puțin pe socoteala mea. Și bine mi-a priit. Hazul s'a schimbat repede în râs adevărat. Peste un ceas habar nu mai aveam că în acecaș dimineață mă cre-

zusem eroul unei descoperiri memorabile. Iar în zilele următoare umpleam din nou cerul şi pământul cu ecourile veselici mele, fără să mă mai sinchisesc de sistematizări aride, ba uşurat mai curând că scăpasem aşa de ieftin din pacostea şi beleaua teoriilor indigeste.

Râdeam prin urmare. Şi-aş fi continuat, de sigur să râd până în vremurile de apoi, dacă, din nefericire, tocmai atunci, un nour nu s'ar fi ivit în zarea prieteniei noastre, un nour, la început nu mai mare ca o gămălie de ac, dar care, cât ai bate odată din palme, a crescut, s'a umflat, s'a desfundat şi s'a revărsat, impetuos şi năvalnic, aşa cum se desfundă şi se revarsă, de-ai crede că Dunărea ea însăş şi-a ieşit din matcă, diversele noastre Câcaine orăşeneşti. Ce se întâmplase, ce se petrecuse în adevăr aşa de groaznic? Nimic în aparenţă. Totul în realitate! Elita târgului aflase că eram în bunele graţii ale boierului.

Vestea, — după cum am reconstituit scenele astea intime numai cu mult mai târziu, — a căzut ca un trăsnet din cer senin peste capetele conmesenilor mei de până mai ieri. Primul moment se pare că a fost un moment de stupoare universală. Doctorul care mă zărise cel dintâi, braţ la braţ cu conu Manole, nu-şi credea ochilor. Judecătorul şi toţi ai lui, cu şezuturile în aer şi cu scăfârliile, lipite una de alta, sub lampa atârnată de mijlocul tavanului, ascultau destăinuirile medicului de plasă şi

nu-şi credeau urechilor. Stupoarea n'a ţinut însă mult, cum nu pot avea lungă durată nici una din marile emoţii sau pasiuni omeneşti. Viaţa n'ar fi posibilă altfel. De a doua zi chiar, în larma şi zeflemelele generale, au început pronosticu ile. Câţiva mi-au dat o săptămână de prietenie. Alţii două. Nici unul trei. Dar nimic cu e statornic pe lumea asta. Trec clipele. Trec ceasurile. Trec anii. A trecut şi sorocul stabilit de dânşii. Şi-a venit, lugubră şi lamentabilă ca toate dezamăgirile oamenilor, numărătoarea lunilor cari se încăpăţânau să mă găsească tot în tovărăşia conului Manole. Bieţii mofluzi nu mai înţelegeau nimic. Le pierise pofta de mâncare. Li se lungiseră nasurile. Li se pleoştiseră urechile. Singur medicul de plasă şi-a mai păstrat câtăva vreme optimismul profesional. Rânjind cu buzele suflecate până la gingii, îşi arăta acum pe de-a 'ntregul colţii galbeni, punctaţi cu negru, ca patru zaruri scoase din uz. Vrând să tenteze sau să sfideze soarta, făcea rămăşaguri, pe-o ţuică, pe un pachet de tutun, pe-o halbă, pe-o litră de vin, pe tot ce-i cădea sub mână, că mai am o zi sau săptămână, o ultimă săptămână de prietenie cu conu Manole. Dar rămăşagurile nu pot dura toată viaţa. Omul cel mai pătimaş din fire se plictiseşte dela o vreme să tot piardă într'una. Atunci se întoarce pocăit şi cuminţit la înţelepciunea strămoşilor, la cea care nu costă pe român nici un pitac de cinci: la bârfeală. Dela întrebarea inocentă a

judelui: — ce naiba or fi făcând vecinic împreună? — până la răspunsul în doi peri al doctorului: — ei! şi dumneata, judecătorule! parcă eşti căzut din altă lume! cu un bătrân satir ca conu Manole ce-ai vrea să facă!... nu e decât un pas. L-au făcut, plătindu-şi cu inima uşurată un rând de sprituri. Şi acum numai primul pas se aude că ar costa ceva, pe ceilalţi i-au făcut fără să-şi mai deslege băerile pungii. Şi-au comunicat astfel unul altuia, înflorind scenele la prânz şi făcându-le mai sărate şi mai pipărate la masa de seară, că duceam în tovărăşia boierului o viaţă de desfrânare şi de destrăbălare nemaiauzită; că-mi petreceam nopţile în orgii şi după amiezile în chiolhanuri; că în conacul boieresc erau o puzderie de fete de casă, una mai durdulie decât alta, pe cari le iubeam eu, în parte sau de-avalma, pe când boierul asista, tremurând şi palpitând, la supremul spectacol al plăcerilor ce nu-i mai erau altfel îngăduite; că...

Dar n'aş mai isprăvi o carte întreagă dacă m'aş pune să povestesc tot ce auzeau de data asta cu urechile lor şi vedeau, aievea, cu ochii lor.

Cum e uşor de bănuit, nici unul din amănuntele astea picante nu le-am aflat dela dânşii. Pe unele mi le-a şoptit Anica, pe care am găsit-o într'o seară, alarmată, înfricoşată, pierdută, căinându-mă din toată inima ei pură şi lipindu-se în acelaş timp de mine mai felină şi mai voluptoasă ca niciodată, de

când știa că sunt un stricat și jumătate; pe celelalte le-am aflat dela aprodul judecătoriei.

Observasem, în adevăr, de-o bucată de vreme încoace, de câteori venea, ca de obicei, dimineața și seara, cu corespondența, citațiile, petițiile și alte hârtii de rezolvat, că-i umblau ochii ca mărgelele, piezîș, pe furiș, scotocind printre scaune și vrafurile de cărți, cotrobăind pe sub mese, pe sub pat, pe după perdele și prin toate colțurile odăii. Într'o zi, mai curios, sau plictisit, sau enervat de inventarierea asta permanentă, l-am întrebat, cu destulă bunăvoință totuș:

— Ai pierdut ceva, Ghiță?

Ghiță, în loc să răspundă, zâmbi șiret și-mi făcu cu coada ochiului:

— Nici azi nu v'a trimes nimic.

— Ce să trimeată?... Cine se trimeată?

Ghiță, iarăși, în loc să-mi răspundă, începu un pomelnic:

— Apoi, dă! cum spune și d-l judecător, și d-l grefier, și d-l arhivar, și d-l subprefect...

Exasperat de ocolirile și echivocurile lui, m'am răstit la el:

— Nu te întreb ce spun alții! Îți vorbesc doar românește! Ai înțeles? Te-am întrebat: ce să-mi trimeată? Cine să-mi trimeată...

— Boierul, de! răsuflă necăjit Ghiță. Nici vin... nici...

— Ieși afară!...

Am sărit din pat după dânsul şi i-aş fi dat cu ghetele în cap dacă n'apuca s'o tulească pe uşă. Bine 'nţeles, în clipa următoare mi-a părut rău de ce făcusem. Detest violenţa. Eram sincer hotărît să-i cer iertare. Ticălosul nu mi-a lăsat însă nici mulţumirea asta. Pe înserate, fără să-l văd venind, m'am pomenit cu el umilit ca un câine bătut şi gudurându-se pe lângă mine:

— Am mâniat tare astăzi pe domnul ajutor!...

I-am strecurat, stângaci, bacşişul. El l-a făcut să dispară, cu dexteritate. Dar din clipa aceea, pentru o vorbă bună, dacă i-am spus-o, şi pentru câţiva lei daţi cu sfială, i-am arvunit sufletul. Mi-a destăinuit tot ce ştia, şi-mi raporta tot ce prindea dedindărătul uşelor. Majoritatea informaţiilor lui erau, ca ale tuturor agenţilor secreţi, prolixe şi insipide. Cuvinte reproduse anapoda, fapte înţelese pe dos, cancanuri văzute cu lupa. Ararcori mă amuzau. De pildă când îmi repeta, cuvânt cu cuvânt, câte-o scenă mai cu coarne şi mai cu moţ din orgiile mele sardanapalice, povestită de doctor sau de judecător. Şi-o singură dată m'au interesat. In seara când Ghiţă mi-a comunicat, în mare taină, că nişte anonime proiectate în comun şi scrise cu mâna ofiţerului de jandarmi, fuseseră sau aveau să fie trimise ministerului de justiţie.

De data asta mi s'a părut că gluma se îngroaşe. Am crezut că e momentul oportun să iau boul de

coarne. M'am adresat deci direct și personal, judecătorului.

Am avut cu el cea mai extravagantă, mai neverosimilă, mai inenarabilă discuție cu putință. Și cea mai ilariantă concluzie imaginabilă.

După ce-a încălecat toate vorbele late și toate principiile mari din lume, începând cu morala și sfârșind cu diversele ei imperative categorice, mi-a cerut, fără tranziție, dar cu reticențe, cu abilități, cu întortocheli de fraze delicioase, să fiu, natural, în propriul meu interes, interpretul lor pe lângă conu Manole, să-l determin, să-l conving că trebue să ne reunim cu toții, să ne vedem laolaltă, cum stă bine elitei unui oraș, din când în când, odată pe săptămână, pe lună, sau chiar mai rar, dacă nu se poate altfel; măcar cu el, cu doctorul și cu subprefectul, dacă cu ceilalți i-ar veni peste mână boierului; sau cel puțin cu subprefectul și cu el, dacă împotriva doctorului conu Manole ar avea ceva de obiectat; sau, în sfârșit, dacă la rigoare și subprefectul îi displace, barem cu el, judecătorul.

Ce s'a petrecut în mine, ascultându-mi judele, e ușor de înțeles dar greu de explicat. M'a impresionat umilința cererii? M'a încântat ridicolul eliminărilor succesive? M'a ispitit rolul inedit de emisar diplomatic? Nu mai știu. Destul numai că i-am făgăduit cu ușurință, luându-mi angajamentul formal că voi reuși.

Abia a doua zi, zărind de departe pe conu Manole cum urca sprinten și voios colnicul, am simțit

că ar fi o faptă urâtă să-l întâmpin cu vorbe de clacă şi mi-am dat seama de greutatea întreprinderei. Am încercat, totuş. Spunându-mi că cel mai bun mijloc de convingere e să-i descreţesc mai întâi fruntea, am început să-i descriu cu vervă şi cu cât puteam mai mult spirit, mutrele paraponisiţilor mei. Dela primul portret însă conu Manole m'a întrerupt:

— Eşti vesel, şi-mi pare bine. Povesteşti cu haz, şi mă bucur. Dar e de geaba să strici orzul pe gâşte. Caraghioşii aceia nu mă interesează. Vorbeşte-mi de altceva. Ce-ai mai citit nou?

Prudent, am trecut la altă ordine de idei. Începusem cu vervă, şi-am continuat tot cu vervă să-i vorbesc de artă, de poezie, de ultimele descoperiri ale ştiinţei, de misterele cerului, de tot ceeace ştiam că-l interesează şi-l pasionează, cu speranţa că ameţindu-l cu ropotul cuvintelor voiu putea, spre sfârşite, să reviu la ceeace aveam pe inimă. Speranţă zadarnică! Am revenit şi 'n ziua următoare şi 'n alte patru sau cinci zile în şir, în momente bine alese, cu abile aduceri din condei ticluite de mai înainte, dar cu acelaş insucces. Până ce, într'o seară, cum începusem tocmai o timidă şi supremă tentativă de învăluire, conu Manole mi-a făcut deodată semn cu mâna să închid pliscul şi privindu-mă atent, ascuţit, printre genele unui singur ochiu, m'a întrebat mustrător:

— Măi spânzuratule, tu-mi ascunzi ceva? Te cam văd de-un cârd de vreme că-mi tot dai târcoale cu procopsiţii ceia dela crâşma lui moş Anghel. Ce-i

cu dânşii? Te-au trimes la mine cu vreo jalbă în proţap?

I-am mărturisit adevărul. Mi-am deşertat sacul. Conu Manole m'a ascultat până la capăt. Îi vorbiam cu căldură. Eram rând pe rând duhliu şi patetic. Incepusem să cred eu însu-mi în ce spuneam. Cu atât mai vârtos speram să mă creadă el. Aş fi dat nu ştiu ce să-mi vadă faţa. Cu siguranţă că mi-ar fi citit sinceritatea inimii în trăsăturile ei.

Dar în vremea asta se înnoptase de-al binelea. Nu-mi mai vedeam nici vârful nasului. Aş fi putut să-mi bag degetele în ochi, din greşeală. Cerul, surd sau indiferent argumentelor mele, îşi trăsese plapoma peste cap. In jurul nostru pământul luase forme haotice. Gardurile se ridicau ca ziduri de cetate. Văile se încovoiau ca valurile unei mări de smoală. Copacii păreau pânze umflate de corăbii. Numai în spre apus, pe dunga străvezie a cerului, luceafărul strălucea viu între două dealuri înclinate leneş, ca un diamant enorm pe pieptul unei copile adormite.

In frumuseţea, în liniştea, în misterul acesta al nopţii care începea, conu Manole parcă ezita să-mi răspundă. Simţeam bine că se luptă cu el însuş şi că făcea un dureros efort ca să rupă firul tăcerii. Primele cuvinte abia le-am auzit. Veneau ca de departe, de undeva, de dincolo de dealuri sau din adâncul pământului.

— Copchilule... m'ai întrebat de multe ori ce fac

şi ce dreg, ca să nu mă doboare mulţimea anilor pe cari îi port în spinare. Imi dau cu gândul c'ar fi poate păcat, măcar de hatârul minunilor cari plutesc acum asupra noastră, să nu'ţi dau o părticică de răspuns.

Mi-am ridicat capul din iarbă. Imi auzeam bătăile inimii. Bătrânul se oprise un moment. Apoi urmă, ceva mai tare:

— Ştii tu, măi puştiule, de ce par mai tânăr decât alţii de vârsta mea? Ştii tu de ce mi-am păstrat judecata limpede şi simţurile netocite?

Conu Manole mă lăsă câteva momente agăţat de buzele lui. Nu le vedeam. Ghiceam însă că se destind într'un surâs amar şi resemnat.

— Fiindcă m'am ferit, ca de foc, de proşti, măi ţinculc. Nu e vina mea. Mi-a fost dragă lumea. Mi-au fost dragi şi oamenii. Ii căutam cu lumânarea. Aş fi vrut bucuros să împart cu ei tot ce aveam: bunuri, gânduri, emoţii, năzuinţi, şi bunul cel mai de preţ dintre toate: vremea. Iţi închipui şi tu că într'o viaţă lungă cât două, nici vremea, nici prilejurile nu mi-au lipsit. Am cunoscut şi eu fel de fel de oameni. Şi buni, şi nărăviţi, şi răi şi nătărăi, şi cinstiţi şi bandiţi, şi escroci şi vitioşi, şi păcătoşi, şi ticăloşi, şi spânzuraţi feciori de lele. Nu i-am ocolit. Nu m'am ferit de nici unul. Am vorbit cu toţi. Dela mulţi am învăţat câte ceva. Cine ţi-o spune că din vorbele unui vântură-lume sau într'un fund de puşcărie nu poţi să înveţi nimic, să ştii că acela minte ori

că el însuş nu e în stare nimic să înţăleagă. Dar şi cine ţi-o spune că poţi să înveţi ceva dela prost, de-ar fi prostul cu tichie de mărgăritar pe cap, tobă de carte sau căptuşit cu garboave pe dinăuntru, pe acela să-l stupeşti între ochi.

Conu Manole se odihni câteva momente. Răsufla grăbit.. Răsuflă apoi mai larg, odată, şi urmă:

— Lumea, măi băete, e ca o carte. Fiecare pagină, fiecare făptură, îşi are slovele ei. Numai ochi să ai să le citeşti. Singură pagina prostului e goală ca podul palmei. Poftim de citeşte într'însa! Păs de găseşte ceva în ea!

Se întură mustrător spre mine:

— Şi tu ai vrea să mă înhăitez cu dânşii!

Râdea înnăbuşit. I-auzeam râsul ca un gâlgâit de apă în fundul unei peşteri. Nu-i vedeam privirea. Dar, printre stelele cari scăpărau de-asupra mea, mi se părea că sclipesc şi ochii lui. Se potoli cu încetul. Nu i-am întrerupt gândurile. Nu i-am stânjenit râsul. Aş fi vrut să-l mai aud. Dela el singur, urmă întru târziu, rar şi trist:

— Tu, flăcăule, eşti tânăr... Ai viaţa înaintea ta... Ca bogatul care nu se uită la o firfirică, poţi să-ţi risipeşti ceasurile la crâşma lui moş Anghel... Dar eu?... Uită-te la mine: nu cum par, ci cum sunt... Sunt bătrân... Zilele mi-s numărate... N'o să mai văd multe nopţi ca noaptea asta... N'o să mai apuc de multe ori lumina stelelor de sus... Ca mâine... sapa şi lopata... Cât sunt însă pe picioare, — şi glasul

conului Manole vibră cald şi sumbru în noapte, — cât mai am o picătură de sânge în vine, — iartă şi tu egoismului bătrânesc, — aş vrea să-mi umplu hârbul ăsta de viaţă, aşa cum se umple ulciorul de lut cu apă de izvor, cu tot ce-a mai rămas mare şi bun în lume şi cu tot ce mai e frumos pe pământ...

Ultimele cuvinte le-a şoptit mai mult decât le-a spus. Dacă n'aş fi ştiut că nu se închină nici lui Dumnezeu, nici lui dracu, aş fi putut să-mi închipui că se roagă. Îşi ridicase amândouă braţele în aer. Le urmăream umbra subţire profilându-se pe licăririle cerului şi descriind un larg arc de cerc, ca şi cum ar fi vrut să cuprindă în ele tot văzduhul. Abia murmură:

— Priveşte, copchilule...

Îşi lăsă apoi braţele să-i cadă uşor pe genunchi. Se înclină încet spre mine. Se propti aproape de umărul meu.. Imi suflă în ureche:

— Ţst!... Ascultă piciule!... Ascultă cum ţârîie un greer, de-ai zice că raza luceafărului sfârîie intrând în pământ...

Am ascuitat, încremenit. Parcă fusesem surd până atunci. Deodată, în jurul meu, în noaptea caldă şi mută, sub pâlpâirea nenumărată a stelelor, alţi greeri, sute şi mii de greeri, de-aproape, de departe, din fundul văilor, de pe coamele dealurilor, au început să cânte. Era un svon, un ison uşor şi vast ca un preludiu de orchestră. S'ar fi spus că pământul îşi umfla şi-şi desumfla ritmic coastele ca foalele unei

orgi uriaşe şi că respiraţia lui profundă umplea noaptea de vuet, ca bolta unui templu.

— Mai vrei să te întorci la dânşii? mă întrebă şugubăţ bătrânul.

Nu mai vroiam nimic. Nici judecători. Nici ispravnici. Nici pulberea infimă a oamenilor pe cari îi zăream acum, ca de pe un pisc de munte, biet furnicar ridicol de pretenţii şi de vanităţi. Ascultam glasul naturii. Mi se părea că-l auzeam pentru întâiaş dată. Imi spuneam cu entuziasm: iată sensul vieţii adevărate. Şi repetam de-a doua zi chiar, cu emfaza, fircască vârstei: să trăeşti în armonia sau dezarmoniile universului, faţă 'n faţă cu infinitul, cu eternitatea sau cu neantul, nu importă! dar în toate cazurile departe de proşti. Avea dreptate conu Manole. In lături prostia! Cu acre umilite, smerite şi cucernice, ea ne stinge luminile cerului, aşa cum maicile la mănăstiri, pioase şi cernite, sting cu mucarniţele lor lungi flăcările policandrelor. La gândul că prostia împiedicase veacuri şi milenii de-a rândul progresele omului şi că şi-acuma se punea de-a curmezişul tuturor iniţiativelor, tuturor înfăptuirilor, tuturor îndrăznelelor, o mânie surdă îmi încrunta sprincenele, pe când răbufniri de orgoliu exagerat îmi umflau pieptul.

Ne mai putând să păstrez numai pentru mine sentimentele de duşmănie cari mă agitau, am izbucnit într'o zi faţă de conu Manole:

— Ca şi d-ta, îi despreţuesc şi eu, şi-i urăsc de moarte.

— Pe cine? mă întrebă bătrânul, făcând pe speriatul în faţa atitudinei mele războinice..

— Pe proşti...

Atunci o umbră de tristeţă trecu pe fruntea lui:

— Eşti nerod.

— Cum?

— Ţi-am spus că eşti nerod.

— Da' de ce?

— Fiindcă, măi tândală, pe un lepros nu-l disprețuești. Fiindcă pe un râios nu-l urăşti. Şi fiindcă un prost nu e mai vinovat de prostia lui decât râioşii şi leproşii de boala lor...

L'am întrerupt sarcastic:

— Să-i plângem, atunci?

— Şi mai puţin încă! mă sfătui blajin şi blând, bătrânul. Plânsul ca şi ura, scurtează viaţa. Mă întrebi mereu de ce-am trăit aşa de mult? Fiindcă n'am plâns micimile lumii şi n'am urît scăderile ei. Sunt destui ochi şi inimi haine, pentru asta. Noi? Noi să privim mai sus, şi de mai sus.

— Bine!... Bine!... am consimţit eu zâmbind. Dar cum?

— Ocolindu-i, măi păcală! ţi-am mai spus-o. De ce te faci că nu'nţelegi? Să ne apărăm de palavrele prostului, cum se apără vita cu coarnele şi calul cu coada, de bâzâitul muştelor. Să nu stăm în calea lor. Să ne ferim de dânşii. Nu de alta, dar ca mai

toate molimele, prostia se ia.. De câte ori mi s'a întâmplat să stau de vorbă cu vre-un prost mai mult de cinci minute, mă simţeam şi eu, dela o vreme, greu de cap, scârbit de toate, preocupat de fleacuri şi de mărunţişuri. Am încercat de multe ori. Poate-oi fi eu prea slab de îngeri. Incearcă şi mata...

Ce să mai încerc! Constatarea conului Manole o făcusem şi-o refăcusem în nenumărate rânduri.. Numai că n'o pusesem în formule. Un singur lucru mă tulbura şi mă intriga totuş. Cum se face că toţi cei cari, dintr'un motiv sau altul, trăesc departe de lume, izolaţi, închişi în ei înşişi, sau în peşteri, sau în turnuri de ivoriu, dar deopotrivă la adăpost de mucegaiul prostiei omeneşti, nu sunt la fel de înţelepţi şi n'apucă nici pe departe bătrâneţile conului Manole. Câţi schimnici, câţi pustnici, câţi sihaştri, câţi anahoreţi, n'au murit în floarea vârstei! Un caz, mai ales, îmi sta pe inimă. Imi aminteam de un călugăr pe care-l cunoscusem în copilărie la mănăstirea Sihla. Monahul Paisie, aşa îl chema pe călugărul meu, se închisese într'un vechi cuptor de făcut pâine aşezat drept în mijlocul curţii, dar ruinat pe jumătate, năpădit de bălării şi despicat în două de rădăcinile unui mesteacăn svelt şi alb ca un fum de ţigară. Paisie lipise crăpăturile cu mâinile lui, astupase cu moluz şi băligar toate găurile şi zidise gura cuptorului pe dinăuntru, lăsând o deschizătură numai cât un lat de palmă, ca să i se treacă printr'însa coji de pâine sau de mămăligă

şi-o troacă de apă. A stat aşa, zidit şi îngropat de viu ca într'un cosciug, neputând să se ridice niciodată în picioare, nici măcar pe brânci, neschimbând o vorbă cu nimeni, sufocat şi înecat în propriile lui murdării, unsprezece ani în şir. Eram de faţă când jandarmii, din porunca stăpânirii, au spart zidurile cu târnăcoape şi-au scos la lumina zilei un fel de arătare schilavă, albă ca un vierme, jigoasă ca o obială, cu plete năclăite cari i se încleiaseră dealungul spinării până la buce şi cu ochi goi, lăptoşi, albi aproape, ca de orb. Mai târziu, după ce l-au îmbăiat şi l-au culcat în infirmeria mănăstirii, am putut să schimb câteva vorbe cu dânsul. Nu uitase toate cuvintele. Pe câte le ştia, le aşeza în şir, fără articole, fără predicate, aşa cum vorbesc copiii. Îl pricepeam cu greu, dar îl pricepeam. Nu era nebun. Nici înţelept însă nu pot să spun că era. Ia, un biet om ca atâţia alţii. Un creştin. Şi a murit de tânăr încă, la vreun an sau doi după ce l-au desgropat. Cu toate astea, dacă teoria conului Manole era cea adevărată, ar fi trebuit să moară la adânci bătrâneţe. Nici un om, în adevăr, din câţi întâlnisem până la dânsul, şi dela el încoace, nu trăise mai izolat de lume, de deşertăciunile şi de prostia ei, ca monahul Paisie.

I-am povestit întâmplarea asta conului Manole, într'o zi superbă de vară, când toate crengile copacilor erau pline ca de flori şi de fructe sunătoare, de cântecele păsărilor. Şi-am mai adăugat,

mi se pare, ca să-l necăjesc şi eu o leacă: — ei! să te văd acum cucoane pe unde o să-mi scoţi şi mata cămaşa!

— Cum mi-e portul. Prin nădragi! mi-a ripostat ghiduş boierul. Dar tot el reveni: — să lăsăm însă gluma la o parte. Cazul e simbolic. Povestea interesantă. Merită un pic de seriozitate. Cu atât mai vârtos cu cât întăreşte tot ce ţi-am spus.

M'am uitat chiorâş la dânsul.

— Nu te zgâi, mă rog matale, aşa, la mine, că-mi iei piuitul. Zgâeşte-ţi mai bine ochii pe dinăuntru şi gândeşte-te că Paisie a trăit unsprezece ani în şir, zi şi noapte, în tovărăşia tâmpiţilor.

Crezând că m'a înţeles de-a 'ndoasele sau că-mi răspunde anapoda, am exclamat:

— Singur, coane Manole, singur cuc.

Boierul făcu însă cu mâna, plictisit, ca şi când ar fi alungat o muscă:

— Un om nu e niciodată singur. Nici treaz, nici în somn. Trăeşte cu el, sau cu alţii. Dacă monahul Paisie a trăit numai cu el însuş, vezi şi mata ce imbecil şi-a ales ca tovarăş de drum. Dacă a trăit cu alţii, spune-mi, rogu-te, cu cine ar putea să trăiască un călugăr? De bună seamă că nu cu noi, păcătoşii. Ci cu cei de-o teapă cu el: cu sfinţi, cu martiri, cu mucenici, cu Dumnezeu. Veselă societate! mormăi conu Manole. Tot unul şi unul!

După un moment de şovăială, îmi adăogă, confidenţial:

— Îi cunosc pe toţi. Din curiozitate, din viţiu, poate, am citit şi cu vieţile sfinţilor. Nu te povăţuiesc să-mi urmezi pilda. O să fii mai câştigat citind vieţile haiducilor, oricât de idiot ar fi scrise. Un Jianu, un Tunsu, au ceva omenesc într'înşii, dacă nu mai multă omenie decât toţi cei din vremea lor. Au nădăjduit, au luptat, au urât, au iubit, au făcut rău şi bine, au trăit. Pe când sfinţii!...

Conu Manole făcu un gest de scârbă, ca şi cum, din nebăgare de seamă, s'ar fi atins cu mâna de-o coropeşniţă sau de-o broască râioasă. Se potoli repede însă, văzând că în faţa lui nu erau legiunile de lighioane ale bisericii, ci numai dealuri smălţate cu toate florile pământului. Respiră adânc parfumul lor, şi întorcându-se spre mine, şi privindu-mă glumeţ, cu ochi înfipţi ca doi licurici sub streaşina sprâncenelor, mă întrebă:

— Ce-ai spune, măi svânturatule, dacă acum, când ne râd dealurile sub arşiţa soarelui, m'aş apropia tiptil de tine şi, cu mutră pocăită, cu priviri spăsite şi cu glas pe nas, ca al popii când iese cu toate odăjdiile pe el în uşa altarului, te-aş îndemna:

— Măi copile, nu mirosi florile câmpului, că-i păcat...

Toate păsările cerului, bete de aer şi de lumină, cântau în preajma şi deasupra noastră. Conul Manole le auzi. Mi le arătă, mustrător, cu degetul:

— Măi copilandre, nu asculta cântecul privighetoarei, că ispitele diavolului sălăşluesc sub limba ei...

La câţiva paşi de noi un pom uriaş îşi culca ramurile încărcate de roade până la pământ. Mere domneşti, mari cât luna plină, străluceau printre frunze. Conu Manole îmi urmări privirea şi mă ameninţă cu spaimă prefăcută:

— Măi flăcăule, nu gusta din mărul cela rumen ca un obraz de fată mare, că viermele ascuns într'însul o să-ţi pătrundă 'n carne şi-o să te roadă până la ficaţi.

Desnădăjduit, ne mai ştiind încotro să dau cu capul, cu nările închise, cu urechile astupate, cu toate simţurile betege, mi-am ridicat privirile spre cer. Dar conu Manole stătea la pândă. Tună înfricoşat:

— Asta nu! Mai ales asta nu! Om în puterea vârstii, nu pipăi cerul cu ochi năimiţi de frumuseţea lui, şi nici trupul copilelor cu gând de desfătare, că se burzuluceşte Dumnezeu şi te-or pârjoli flăcările iadului...

N'apucă însă bine să-şi termine palinodia, şi-l pufni râsul. Mă scutură, amical, de braţ:

— Ce-ai zice de mine, măi michiduţă, dacă apostoliceşte şi duhovniceşte, dar serios ca un ţap logodit, ţi-aş fi vorbit astfel? Ce-ai spune dacă, cu glas fătarnic şi pe nas, ca un dascăl într'o strană, te-aş povăţui: întoarce-ţi, omule, căutătura dela bunurile vremelnice şi odihneşte-ţi-o, pentru veacul veacurilor, amin! la sânul celui de sus... Nu-i aşa că-ţi-ai spune, şi pe sfântă dreptate, a căpiat moşneagul!

Fruntea conului Manole se posomorâ:

— Cu toate astea aşa ne vorbesc sfinţii, — ceva mai prost, firește, dar cu acelaş tâlc. Aşa au trăit mucenicii. Aşa au gândit părinţii bisericii. Aşa l-au făcut, ne-om, după chipul şi asemănarea lor, pe Paisie. Aşa au surghiunit, dintr'o lume făcută pentru simţurile omului şi pe care, fără de ele, nici n'ar putea măcar să şi-o închipuie: cântece, culori, mireşme, femei, gândire; şi-au făcut să înflorească în locul lor, pentru nasul unui dumnezeu sensibil numai la duhoarea lăturilor: bubele şi puroaiele cărnii.

Ah! Dumnezeul lor!

Ajunseserăm în vremea asta, pe nesimţite, pe culmea unui deal înalt. La picioarele noastre, ca într'o strachină, se ghemuiau podgoriile. Iar în depărtare, spre cele două zări opuse, se întrezăreau, la răsărit, cotiturile Prutului şi în spre apus, profilându-se aproape transparent pe cerul ars de soare, zimţii Carpaţilor.

Ridicându-şi braţele la înălţimea orizontului, conu Manole îmbrăţişă tot cerul şi tot pământul, cât se vedea şi dincolo de ce se vedea cu ochii, dintr'o singură privire. Apoi rosti, larg, ca o binecuvântare:

— Ce curat e aerul!.... Ce dulce e viaţa!... Şi ce hâd e Dumnezeul lor!...

Stătu aşa, multă vreme, ca în extaz. O albină de aur i se rotea, ca un nimb, în jurul capului. O suflare de vânt i se juca în şuviţele albe ca sideful. S'ar fi spus că aripi nevăzute îl răcoreau fruntea.

Întorcându-se împăcat şi liniştit spre mine, îmi mărturisi:

— Ţi-am spus că am trăit mult fiindcă m'am ferit de nătângia oamenilor. Nu ţi-am spus tot adevărul. Mi-am trăit din plin viaţa, fiindcă am scos dintr'însa pe Dumnezeu.

N'aveam nevoie de prea multă trudă ca să-l cred pe cuvânt. Bănuisem de mult adevărul acesta. Ştiam şi eu că o clipă furată superstiţiilor, rugăciunii sau temerilor deşarte, e o clipă câştigată asupra morţii.

Dar mărturisirea bătrânului mă nedumerea totuş. Îmi spuneam cu îndrăzneală: — în trei sau patru feluri, până acum, mi-a explicat marea lui longevitate. Când s'a înşelat? Când m'a înşelat? Nu cunoaşte el însuş taina pe care o poartă într'însul? Sau, cunoscând-o, mi-o ascunde?

M'am hotărît să-l urmăresc mai de-aproape. Nu mă gândeam, firește, la ce se gândea elita târgului: la vrăji misterioase, la retorte, fiole şi alambicuri întortochiate, la slujbe sinistre, în miez de noapte, când ies strigoii din morminte şi trec prin aer, val-vârtej, călări pe cozi de mături, ostaşii Satanii. Îl cunoşteam acum prea bine pe boier, ca să mi-l mai închipui cu coarne în frunte şi cu coadă la şezut. Nu mă gândeam, deasemeni, la copilele din satele megieşe, firave şi-abia involte, amintite de primar. E drept că boierul nu mă poftise niciodată să-i calc pragul casei şi puteam prin urmare să-mi

imaginez conacul boieresc fastuos ca un serai, ascuns de ochii oamenilor ca un harem şi străbătut, — în efluvii parfumate şi acorduri imprecise, pe lespezi de marmură sau profunde covoare orientale, — de paşi mărunţi, uşori şi goi.

Dar de viziunile astea fugare şi lascive, dacă le-am avut, nu era de vină viaţa conului Manole; nici gândurile mele, răspunzătoare. De pricină erau îmbierile insinuante ale nopţilor cari începeau să fie ceva-ceva mai lungi, fierbinţeala sângelui şi svâcnirile inimii peste cari creerul omului nu poate fi stăpân. Când eram cu mintea limpede, ceeace mi se întâmpla mai totdeauna, îmi spuneam: — bătrânul tău prieten nu te-a invitat să-i vizitezi gospodăria? O fi având motivele lui. E poate încă una din originalităţile lui. Oricum ar fi însă, nu bănui, nu suspecta, ci mulţumeşte-te cu ce-ţi dăruieşte. Fiecare ins arată semenilor lui ce are mai de preţ. Unii, palatele, moşiile, giuvaericalele, bogăţiile lor. Alţii, sufletul sau înţelepciunea. Tie ţi-a căzut partea leului. Nu crâcni. Nu aiura. Profită. Scormoneşte. Adânceşte.

Am profitat, şi cu ce râvnă încă! Mai ales că de data asta, totul, oameni şi împrejurări, îmi erau favorabile. Judecătorul nu mă mai sâcâia cu insistenţele lui. Se resemnase, probabil. Cei dela crâşma lui moş Anghel, învinşi sau plictisiţi, mă lăsaseră şi ei în plata Domnului. Arşiţa implacabilă a zilelor de vară, se domolise. Natura, îngreuiată cu toate roa-

dele toamnei, își odihnea trupul ostenit ca al mumei care-și așteaptă pruncul.

In calmul naturii și 'n indiferența creaturilor, m'am pus serios pe lucru. Mi-am alcătuit planul de luptă pe tăcutele, cu o lentă și savantă încântare. Procedând prin eliminări sau adăugiri succesive, mi-am compus un fel de interogator, perfid ca al unui judecător de instrucție. Intrebările alternau, grave sau ușoare. De câte ori întâlneam pe boier îi puneam câte una:

— Fumezi mult, coane Manole.. Nu crezi matale că tutunul întreține sau lungește viața?

— Mai e vorbă! mă lua peste picior bătrânul. Deaceea, pe semne, c'au trăit cu sutele de ani tata Noe și toți patriarhii Biblici. Trăgeau strașnic din ciubuce. Fân însă, paie sau pălămidă. Fiindcă tutunul nu-l născocise încă Dumnezeu pe vremea lor.

— Dar orgoliul? coane Manole, l-am întrebat a doua zi. Nu crezi mata că orgoliul lungește cât de cât viața?

— Care orgoliu?... Ce fel de orgoliu?

— Orgoliul puterii, de pildă... Orgoliul numelui.

Conu Manole pufni ca un curcan care-și râcâe aripile de pământ.

— Poftim! Ce-ți mai trecu acum prin minte! Să fii mândru de putere, când nu poți să faci nimic cu dânsa, să 'ndrepți un rău, să schimbi un suflet, ca miniștri bunăoară; sau când orice hoț poate s'o aibă, tot ca miniștrii bunăoară. Cât despre numel....

Conu Manole se propti țeapăn pe picioare și-și îndesă mâinile în șolduri:

— Mă cheamă Arcașu! Și vrei să-mi țiu nasul bârligat pentru atâta lucru? De ce, mă rog? Când se putea, tot așa de bine, să mă cheme Armașu, Abrașu sau Aldămașu...

Am încercat un protest timid:

— Cu toate astea, tradiția... sângele... strămoșii...

— Ce sânge?! Care strămoși?! — hohoti conu Manole. Cine se poate lăuda, fără să mintă, că e sigur de strămoși. Eu unul ba! Nu-i știu pe toți. Dar ajunge o măciucă la un car de oale. Bunică-mea, dinspre partea tatei, — iertate-i fie păcatele — era frumoasă coz, dar rea de muscă, foc. Așa erau vremurile și muerile pe-atunci, că de-atunci s'au schimbat de le-a mers pomina!... zâmbi bătrânul.

Dar chiar de-ar fi fost altfel.. Chiar dacă m'aș trage direct din arcașii lui Ștefan.. Ei și? Care țigan nu se trage și el, din tată 'n fiu, dela descălecătoare și mai înainte de descălecătoare. Cine se poate naște din pântecele femeei, fără părinți? Și decе să te crezi căzut cu hârzobul din cer pentru atâta lucru? Și decе să te glorifici cu o meteahnă sau cu o faptă de rușine, pe care o împărtășim cu toate dobitoacele pământului?

Edificat îndeajuns dinspre partea asta și ștergând, cuminte, orgoliul de pe răbojul longevității, l-am întrebat altădată pe boier:

— Dar justiția?... Sentimentul că ești drept și că

poţi împărţi şi altora dreptatea, nu crezi matale că poate prelungi viaţa?

Conu Manole îmi făcu cu ochiul:

— Hai! baţi şeaua ca să priceapă iapa. Ţi-ai spus aşa, într'o doară: ce-ar fi dacă mi-aş trage un pic de spuză pe turtă cu mâinile lui moş Manole? Fiindcă eşti şi matale o fărîmă de judecător, ai vrea să te asiguri, din vreme, şi de pensie şi de adânci bătrâneţi. Şterge-te pe bot măi mânzule! Paşte murgule iarbă verde! Justiţia n'a lungit, niciodată, zilele nimănui. Le-a scurtat, dimpotrivă, pe-ale altora. Vorbesc, cât mă taie capul despre justiţia oamenilor. Că nu te-i gândit, de bună seamă, la celelalte justiţii: la justiţia naturii, la justiţia lui Dumnezeu...

— Ba la toate m'am gândit, coane Manole.

— Rău ai făcut, fiule, — zâmbi mucalit bătrânul, — fiindcă şi cu ele, şi fără ele, e tot un drac. Vezi şi matale. Justiţia lui Dumnezeu? Haram de capul ei! Dumnezeul Bibliei cere dinte pentru dinte. Al Evangheliei, să 'ntorci dreapta dacă ţi-a fost pălmuită stânga. Al Coranului, mai şmecher, vrea o lege pentru ai lui şi o alta pentru ghiauri. Cum să te descurci, tu biet om, din încurcătura asta de maţe, când nici dumnezeii nu se înţeleg între ei!

Barem justiţia naturii e mai simplă, dacă nu-i mai brează. Simplă şi expeditivă. Ai puterea? Ai dreptatea. N'ai puterea? Te mănâncă lupul dacă eşti oae; îmbuibatul dacă eşti flămând; şi nemernicul dacă eşti cinstit la suflet..

Taman ca justiția oamenilor!

— Atunci să fim sceptici? l-am întrebat cu oarecare iritare nestăpânită în glas.. Să fim impasibili? Să fim cinici?

Conu Manole mă privi cu nemărginită îngăduință. Imi răspunse împăciuitor:

— Să nu fim mărginiți, mai ales. Să nu măsurăm lumea cu cotul, iar părerile noastre despre ea să nu le împărțim în felii. Să nu ne încurcăm în epitete. Să nu ne împiedicăm de doctrine.. Să nu ne poticnim în teorii. Ele țărmuresc viața. N'o explică. Și n'o înțeleg..

Cu toate astea, îmi spuneam eu cu exasperare, și 'n seara aceia și 'n zilele următoare: trebue să existe în inima omului un resort, oricum s'ar numi el, convingere, doctrină, credință, care să-l susție în clipele de îndoială, să-l întovărășească în ceasurile de desamăgire, să-i dea brânci în zilele de luptă. De pildă idealul, gloria!

Cu fața iluminată de strălucirea ei postumă, l-am întrebat a doua zi pe boier:

— Dar gloria? coane Manole.

Conu Manole ridică din umeri, morocănos:

— Nu știu. Nu cunosc. Eu nu vorbesc decât despre ceeace știu.

N'avea dreptate... Știam și eu, știa și el că n'avea dreptate. Cum îmi spusese el singur altădată: — dacă oamenii n'ar vorbi decât despre ceeace știu, cine naiba ar mai deschide gura! Cu toate astea n'a fost

chip să-i mai desleg băierile gândirii. E exact că nici eu n'am insistat mai mult decât se cuvine. Ghiceam motivul tăcerii. Bănuiam adevărul. Înţeleptul meu prieten trăise prea mult şi văzuse prea multe, ca să mai creadă în cea mai vană dintre vanităţile omeneşti.

Altele, mai modeste chiar, ar fi putut să-l intereseze. Slavă Domnului, nu-mi lipseau. Cauzele cari lungesc sau scurtează viaţa sunt nenumărate ca nisipul mării. N'aveam decât să mă plec şi să iau din grămadă: lenea, munca, băutura, sportul, păcatul, remuşcarea, averea, sărăcia, ambiţia, umilinţa, resemnarea, trufia, viţiul, virtutea, câte şi mai câte altele, să poţi alcătui cu ele un dicţionar cât degetul cel mare dela mâna dreaptă, de gros. I le-am înşirat pe toate. Nu mi-a scăpat mai nici una, cred. După toane şi împrejurări, conu Manole îmi răspundea cu o glumă, sau pe îndelete, sau nu-mi răspundea deloc. De cele mai adeseori însă îmi răspundea. Dacă n'aş fi un pios adorator al sfintei leni, şi dacă n'aş prefera celei mai frumoasee pagini scrise, gândul instabil care o inspiră, visurile şi dulcile aiurări ale minţii cari o premerg, de mult aş fi compus un cogeamite volum cu răspunsurile boierului. Poate, totuş, că o să-l scriu odată şi-odată. Poate, iarăş, că n'o să-l scriu nici când. Şi poate că mai bine e aşa. Cenuşa conului Manole va odihni mai liniştită.

Fiindcă el însuş mi-a spus odată, legănându-şi capul ca un pom bătut de vânturi:

—La ce să scriu?

Vorbea astfel, trăgându-şi alene pasul, într'o minunată zi de toamnă, tristă şi încântătoare, ca toate lucrurile cari se sfârşesc. Cerul era sur. Pe fondul verde al podgoriilor apăreau pe-alocuri, risipite şi răzleţe, plăci de aramă ruginită. Frunze veştede foşneau, la cotituri, sub paşii noştri.

— La ce să scrii! repetă bătrânul. Ce-ţi închipueşti tu, măi încurcă-lume, c'o să rămâie din toate vrafurile de hârtie tipărită de-alungul veacurilor? Ce cuvinte noi ai putea s'aduci omenirii? In ce tipare reînnoite să le torni? Şi cine să te asculte? Şi cui i-ar folosi?

Fruntea conului Manole se lăsase încet, spre pământ, ca o ramură prea încărcată de roade coapte. Se vedea că era trist. I se întâmpla şi lui, ca ori şi cui, să aibă asemenea ceasuri de descurajare, când amara ironie a vieţii sau vanitatea ei, apar, deopotrivă, înţeleptului ca şi celui slab de duh.

Ca să-l necăjesc sau ca să-l aţâţ, i-am spus:

— Cam aşa vorbea şi Eclesiastul.

Dar atunci un cocor, vâslind lin din aripi, trecu deasupra noastră.

Conu Manole îşi ridică privirile.

Alţi cocori, în cete, în unghiuri, în linii frânte, străbăteau văzduhul. Pe cerul vânăt desenau slove albe.

— Silabiseşte-le pe ele mai întâi, măi cărturarule, — mă sfătui înseninat bătrânul — şi dă-i pace Eclesiastului. El căina deşertăciunea omului. I-o plâng

şi eu. Dar deasupra noastră stă deschisă cartea cerului. In jurul nostru se 'ntinde cartea lumii. Deschide-le, măi papă-lapte. Răsfoeşte-le măi ne-aude, ne-a vede, ne-a greul pământului. Şi să-mi spui, mâine, ce-ai înţeles. Azi mă duc să-mi văd de treburi. Iartă şi matale. Incepem culesul..

Şi cu vorbele astea ne-am despărţit. M'am uitat după bătrân până ce-a dispărut, ţanţoş şi săltăreţ, printre coardele de viţă; apoi am luat-o şi eu razna peste dealuri. Nu-mi ardea să mă întorc, mai de vreme ca deobiceiu, la judecătorie sau în târg. Mă ispitea de-o mie de ori mai bine gândul s'ascult îndemnurile boierului şi să studiez natura. Cu gravitatea învăţăcelului m'am pus pe lucru. M'am uitat lung la cer, până ce mi-a înţepenit ceafa. Am scrutat bine pământul, până ce-am văzut negru înaintea ochilor. Am măsurat arborii. Am cercetat sborul păsărilor. Am cotrobăit printre ierburi. M'am înţepat în urzici. Şi mi-am sucit gâtul după cârdurile de fete cari veneau, cântând şi hălăduind, din toate satele vecine, la culesul viilor. Dar altceva, — de ce m'aş face mai cu moţ decât nu sunt, — nici n'am prea înţeles, nici n'am prea văzut.

Mai curând l'am văzut, hăt! de departe, pe Ghiţă al meu, când mă întorceam spre casă, pe la toacă, cu desagii înţelepciunii deşerţi pe umeri, dar vesel ca un cântec haiducesc şi flămând ca un lup. I-am strigat cât m'au ţinut plămânii:

— Măi Ghiţă, măi!.... pune de gătit!

Dar Ghiță nu m'a auzit. Înfipt ca un par în mijlocul drumului, își făcuse palma cozoroc de-asupra ochilor și măsura șoseaua dela apus la răsărit. Fără doar și poate că mă pândea pe mine. De ce mă aștepta însă? Nu m'am întrebat. Și nici un presentiment misterios nu mi-a strâns inima.

L-am strigat a doua oară, și-a treia oară și de câteva ori în șir. Iar când m'a auzit sau m'a zărit, prostul de el, în loc să dea buzna 'n casă, s'a repezit spre mine. De geaba îi făceam semne disperate. Cu cât dădeam din mâini mai tare, cu atât grăbea galopul. Leoarcă de sudoare, gâfâind și bolborosind, m'a anunțat, spionând împrejurimile cu priviri speriate:

— Domn... ajutor! Domn... ajutor!... Două scrisori pentru d-voastră....

Oricât îi plângeam de milă, m'a pufnit râsul.

— Ei și! Două scrisori!... Alergi de-ți iese sufletul din tine și faci atâtea marafeturi pentru două scrisori!... Dă-le 'ncoa!

— Vedeți că...

Și plecându-mi-se peste umeri, isbuti să mai adauge, pe când cu mâini înfrigurate desfăcea plicurile împăturite într'o batistă murdară:

— Vedeți că e mare zarvă 'n târg... Boierii noștri-s la moș Anghel.... Chefuesc dela prânz... Scrisoarea-i dela d-l ministru!

Am strâmbat din nas. I-am smuls aproape scrisorile din mâini. Mi-am aruncat ochii pe ele. Ghiță

avea dreptate. Primul plic, galben, oficial, purta ştampila ministerului de justiţie. Celălalt era dela tata. Fără să vreau am făcut apropiere între sosirea lor simultană şi cheful dela moş Anghel. De data asta aveam un presentiment. Nu ghiceam care. Nu bănuiam de ce. Dar îl aveam. Ca să întârziu, măcar cu câteva minute, surpriza neplăcută, am deschis mai întâi scrisoarea tatei. Dela primele rânduri însă, am holbat ochii şi tot sângele mi-a năvălit în obraji. Reciteam de câte patru şi de câte cinci ori aceeaş frază, fără s'o pricep. Mi-a trebuit un ceas ca s'o termin. Opt pagini de scris mărunt, îndesat, pline de mustrări amare, de imputări severe, întretăiate ici şi colo de câte o dojană mai blândă în care stăruia nădejdea că in cele din urmă tot o să mă îndrept. O scrisoare lamentabilă. Bietul tată-meu îmi spunea că a aflat, — din însăş gura ministrului, cu care fusese coleg de şcoală în copilărie, — de purtările mele rele în societatea bună din Cotnari, şi că-i crăpase obrazul de ruşine la vârsta lui, ascultând ce-i povestea fostul lui coleg despre isprăvile mele scandaloase în tovărăşia unui bătrân stricat până 'n măduva oaselor.. Şi nu vorbe 'n vânt! exclama nenorocit tată-meu. Nu vorbe de clacă. Ci numai capete de acuzaţie sprijinite pe scrisori, pe rapoarte pe documente autentice. In cuvinte duioase îmi amintea de sfaturile lui la plecare, de sacrificiile făcute pentru mine ca să-mi dea învăţătură şi creştere cuviincioasă, de făgăduelile mele solemne;

şi mă întreba cum de m'a răbdat inima să calc tot trecutul acesta în picioare şi să decad până 'ntr'atâta încât să uit tot ce-mi datoresc mie însumi şi numelui cinstit pe care-l port. Din fericire, — şi numai din consideraţie pentru dânsul, — ministrul nu luase împotriva mea o măsură disciplinară gravă şi ireparabilă. Cariera nu-mi era sfărmată. Aveam încă vreme să-mi revin în fire şi posibilitatea să mă amendez. Eram mutat, deocamdată, la altă judecătorie, în celălalt capăt al ţării, într'o comună din Dolj.

N'am mai avut nevoie să deschid plicul ministerial. L-am rupt. L-am mototolit. L-aş fi sfâşiat cu dinţii! Nu mai aveam nevoie de slujba lor! Să şi-o păstreze! S'o dea altuia mai demn ca mine. Unei slugi de casă. Unui trântor. Unui samsar. Ştiam acum ce 'nseamnă magistratura lor, justiţia lor. Mi-o spusese şi conu Manole. O să le-o strig în faţă. O să le-arunc demisia în nas. Şi ce demisie! Eram tânăr încă. Nu cunoşteam viaţa. Îmi închipuiam că dreptatea trebue să iasă dela sine, ca untdelemnul, la suprafaţă; şi că minciuna, şi bârfeala, şi calomnia, pot fi demascate. Îmi juram să n'am astâmpăr şi odihnă până ce nu voiu da de gât pe ticăloşi. De-aş fi ştiut bine că trebue să umblu desculţ, flămând şi gol, voiu lupta.. Două zile în şir, cu uşile zăvorite, am scris, am şters, am adăugat, am rupt şi-am copiat un memoriu pe nu mai ştiu câte coale de hârtie. Soarele îmi bătea cu degetul în geamuri. Nu-i răs-

pundeam. Răsunau dealurile de cântece. Nu le auzeam. Mâncam acasă. Fumam ţigară după ţigară. Pluteam în nouri de fum şi într'o pâclă sinistră de ură şi de răzbunare.

Aşa m'a găsit, într'a treia zi de dimineaţă, cu capul în palme, cu coatele pe masă, conu Manole. Mă gândisem de multe ori la dânsul. Mă întrebam dacă să-i spun ceva înainte de plecare, sau să duc cu mine scârba învinuirilor nedrepte. Mă hotărîsem să tac. Mi-ar fi fost mai multă ruşine de obrazul bătrânului, decât de fuga mea.

Dela primele cuvinte însă, după ce mi-a mângâiat uşor fruntea şi s'a uitat întrebător, adânc, în ochii mei, mi-am dat seama că nu voiu putea să-l mint. Pleoapele au început să-mi tremure. Capul mi-a căzut pe masă. Şi-am plâns ca un copil.

Cuminte, conu Manole, m'a lăsat să-mi plâng, cu sughiţuri, tot năduşul. Abia după ce m'am liniştit o leacă, m'a întrebat încet, trist, cu oarecare îndoială în glas şi ridicându-mi fruntea spre dânsul:

— Mai ai încredere în mine, dragul moşului?

— Am coane Manole... Cum să n'am?

— O să mă asculţi atunci ce te-oiu sfătui?

— Te-ascult coane Manole.

— Chiar dacă nu ţi-o fi la început pe plac?

— Chiar...

— Ce-ai scris matale acolo?

Nu i-am mai răspuns.

Fără să mă mai întrebe, fără să-mi ceară con-

simțimântul, și-a pus tacticos ochelarii pe nas, a adunat el însuș coalele răvășite pe masă, pe scaune și pe pat, și le-a citit cu migăleală, cu atenție, rând cu rând, filă cu filă, până la urmă.

A rămas dus pe gânduri, câteva momente. Apoi a clătinat scurt, hotărît, din cap:

— Nu!... Așa nu merge.... Nu e bine... Nu se poate.

Il întrebam numai din ochi: de ce nu? coane Manole..

— Apoi, măi băiete... E prea lung, și n'o să-l citească nimeni. E prea sincer ca să-l creadă cineva. Și mă vorbești prea de bine într'însul, ca să nu se gândească alții la rău.

Incepeam să zâmbesc.

— Știi ce-aș face eu, mă copchilule, să fiu în locul matale?

— Fă cum crezi, coane Manole.

— Uite... aș lua memoriul ăsta de sus, și l-aș rupe până jos. L-aș lua apoi de mijloc și l-aș rupe pe din două. Și-aș urma tot așa până ce nu s'ar mai alege nimic de dânsul.

Făcând cum spunea, conu Manole rupea coalele una după alta și le așeza, grămadă, ca un pumn de confetii, în mijlocul mesei.

Fără să vreau, am glumit printre lacrimi:

— Munca mea de două zile!

— Dă-o focului, măi băiete. Ea te-a făcut să plângi. Uite cum râzi acuma. Așa te vreau! Ascultă-mă

pe mine: numai mișeii se bocesc. Omul tare râde. Și când plânge, nu plânge durerile lui, ci pe-ale altora, pe-ale tuturora.

De data asta țineam să mă justific:

— Dar n'am plâns, coane Manole. Dimpotrivă, voiam să mă apăr, să-i înfund.

— Cu atât mai rău, măi netotule. S'o știi dela mine. Numai vinovații se apără. Numai ticăloșii se răsbună. Când o vită calcă mai apăsat cu copita în băltoacele drumurilor și te murdărește de sus și până jos, trebue să fii de-o minte cu ea, sau smintit, ca să dai cu paru 'ntrînsa. Ce mi-e vita! Ce mi-s oamenii! Dă-i păcatelor. Nu te mai gândi la dânșii. Ia-ți mai bine haina în spinare și hai! vino cu mine. Soarele trebue să fie de trei sulițe pe cer. Și culesul a început.

Am ieșit pe ușă împreună. Mergeam înviorați alături unul de altul. Nu vorbeam însă nici unul. Eu respiram cu nesaț, până 'n fundul plămânilor, aerul dimineții. Conu Manole, cu nasul în vânt, parcă respira zările. Când am ajuns în dreptul fântânii Robilor, în loc s'o ținem oblu sau s'o luăm la stânga, ca deobiceiu, el a cârmit-o spre dreapta. O clipă am ezitat, crezând că se înșeală. Dar boierul urca sprinten, grăbit, spre via lui. L-am urmat, uitând dintr'odată toată amărăciunea zilelor din urmă. Imi râdeau ochii. Inima îmi bătea ușor. In pragul porții celei mari am rărit pasul și mi-am fixat privirile în pământ. Nu vroiam să văd via

în crâmpee, bucată cu bucată. Ţineam la prima impresie. Abia după ce-am trecut binişor de poartă, mi-am ridicat ochii. M'am uitat repede în lături, înainte, am îmbrăţişat toată priveliştea dintr'o singură privire. Nu pot să spun că am avut o deziluzie. Dar nici o surpriză mare. Bănuiam cu. Era o vie ca toate viile. Nici mai frumoasă. Nici mai urîtă. Poate ceva-ceva mai bine îngrijită. Pământul afânat. Cărările plivite. Coardele întinse pe garduri de haraci de-o parte a drumului, iar de partea cealaltă pe garduri de sârmă. Frunzele stropite din belşug cu piatră vânătă. Şi struguri mari, grei, atârnând de pretutindeni ca ţâţele vacilor. Numai după ce am urcat pe jumătate pieptul dealului şi-am poposit pe un fel de platou, într'o ogradă imensă, umbrită de copaci groşi cât roata carului, printre cari abia apăreau hambarele, grajdurile, cramele enorme şi, în fund, în fund de tot, cerdacul conacului boieresc, mi s'a părut că pătrund într'o altă lume, într'o altă viaţă, cunoscute din cărţi, aflate din spusele bătrânilor şi uitate de mult. Impresia era extrem de bizară. Aveam o simplă ogradă de vie în faţa mea, cu acaretele şi uneltele ei de muncă risipite la întâmplare, şi cu toate astea ograda părea mai curând un tablou stilizat, desprins dintr'o ramă, decât o ogradă ca oricare alta. Ceva ireal plutea în atmosferă. Lucrurile cele mai comune, cele mai obicinuite, luau înfăţişarea inconsistentă a lucrurilor văzute în vis. Câteva pluguri trântite unele peste

altele, o căruță răsturnată lângă un zid, două poloboace desfundate uitate sub cumpăna fântânii, păreau anume puse acolo, nu pentrucă ar fi fost nevoie de ele, ci ca să dea peisajului farmecul pitorescului. Iar în lumina spectrală a zilei cernută printre ramuri, întocmai ca pe-o scenă de teatru, șiruri de fete și flăcăi, cu panere încărcate pe umeri, coborau cântând spre clădirile din stânga noastră.

Conu Manole se îndreptă într'acolo. Mergea acum încet, oprindu-se la tot pasul. Pricepeam că nu era obosit. Vroia numai să-mi dea destul răgaz ca să admir în voie; și el însuș nu se mai sătura privind și ascultând. Un sgomot vast, continuu, domina cântecele culegătorilor. S'ar fi spus că o moară de apă era prin apropiere, sau o prisacă în toiul roitului. Ascultam și eu sgomotul, fără să bănuesc de unde vine. Mi l-am explicat abia când am ajuns în dreptul cramei. Prin ușa, cât zece din zilele noastre, adevărată poartă de cetate, cu două caturi masive de stejar, ferecate și deschise larg în lături, am văzut un sat întreg la muncă. Copile râzătoare treceau coșurile flăcăilor. Aceștia, la rândul lor, urcați pe scări improvizate, le deșărtau în trei călcătoare, de doi stânjeni în lungime fiecare, și așezate de-a curmezișul cramei. Panerele golite sburau prin aer, însoțite de strigări și glume piperate. Fetele le prindeau din sbor. Nici una nu se lăsa mai prejos. Răspundeau la fel, cu glume în doi peri sau cu pumni de struguri aruncați feciorilor în față. In acelaș timp,

în cele trei călcătoare uriaşe, alte fete şi neveste, cu poalele sumese în brâu de li se vedeau pulpele până la şolduri, sdrobiau poama în ritm când domol şi legănat de horă, când sacadat şi precipitat de bătută.

Ivirea boierului n'a speriat şi n'a stingherit pe nimeni. Munca nu s'a întrerupt. Nici jocurile. Nici glumele. Strugurii se prăvăleau sub picioare. Mustul gâlgâia din vrane. Cofe, doniţe, oale de lut, plecau una după alta, pline ochi, neclintite, smirna, pe umerii argaţilor. Crama vuia şi duduia din temelie. In aer pluteau efluvii dulci şi acre, ameţitoare şi iritante, de poamă călcată, de năduşeală şi de femee..

Conu Manole se mulţumi să întrebe:

— Merge treaba, măi diavolilor?

— Strună, boierule!

O singură fetişcană ridică hazliu din umeri şi râzând cu toată gura pârguită între doi obraji ca două mere, bodogăni:

— Ar merge ea şi mai bine, boierule, dacă flăcăii ceia ne-ar mai lăsa o leacă în pace.

— Dar ce ţi-au făcut, Frăsina moşului? se miră hâtru bătrânul.

— Ia! Gavrilă al Cojocarului!... Il ştii matale...

Fata ezită o clipă, uitându-se ameninţător şi strengăreşte la un drac de băiat, cu ochi ca mura, care tocmai îşi descărcase coşul în călcătoare. Fata îl preveni cu degetul:

— Să ştii că te spun, Gavrilă!

— Spune fă! că doar n'am omorît pe tată-meu.

— Ai spus să spun? Ţine minte că tu ai spus!...

...Şi isbucnind de-odată:

— M'a sărutat pe gură, boierule!

— Cum se poate! exclamă scandalizat conu Manole. Ţi s'o fi părut, Frăsino! Ai făcut tu una ca asta, măi Gavrilă?

Gavrilă se scărpină în ceafă:

— De ce să mint, boierule? Am făcut-o! De! ca omul dela ţară.. Că nu-s purtat prin lume şi n'am învăţat cum se face la oraşe... Şi întorcându-se spre fată, cu ochii lui ca mura măriţi de uimire prefăcută, o întrebă:

— Păi, unde era să te sărut? fată hăi!

S'a pus pe râs boierul. Râdeau feciorii. Râdeau muierile. Râdeau cu toţii. Dezarmată, râdea şi Frăsina. Se prefăcea ea că-i mânioasă foc şi-l împroşca pe Gavrilă al ei cu must şi cu ciorchini, dar râdea pe înfundate. Cumetrele o ghionteau. Flăcăii o suceau şi-o învârteau. Mâinile li se rătăceau prin vecini. Chiote izbucneau în învălmăşeală. Ţipete înăbuşite. Vorbe de mustrare:

— Astâmpără-te bădiţo!

— Ţine-ţi mâinile acasă, măi Toadere!

— Te pârăsc boierului, Ionică!

— Arzăte-ar focul, blestematule!

Cu alte vorbe şi alte tonuri, acelaş „fugi încolo, vino 'ncoace, lasă-mă şi nu-mi da pace", al femeilor din totdeauna. In vremea asta, însă, treaba mergea

strună. Mustul gâlgâia ca şuvoaiele umflate de ploi. Zăcătoarele se umpleau văzând cu ochii. Crama zumzuia ca un stup de albine harnice. Cum îi stă bine vinului, culegătorii îl pregăteau în cântece şi strengării. Nu mă miram de şotiile lor, de glumele lor sărate şi ardeiate. De când hoinăream prin sate, învăţasem doar atâta lucru că în mijlocul naturii impudice oamenii sunt mai slobozi la gură şi fetişcanele mai puţin năzuroase şi spăsite ca surorile lor dela oraşe. Nu mă miram iarăş că în libertate şi veselie munca mergea mai cu spor. Cunoşteam în privinţa asta teoriile boierului. Ceeace mă nedumerea, în schimb, era faptul că el, om al progresului şi în curent cu descoperirile ştiinţii, îşi mai călca strugurii cu picioarele ca pe vremea lui Pasvante.

Indreptându-ne încetişor spre casă pentru cina de seară, conul Manole mă lămuri înţelepţeşte:

— Viţa, dragul moşului, nu-i piatră, nu-i cărămidă. N'o fi având suflet, ca omul, dar are şi ea viaţa ei, simţirea ei. Trăeşte. Eu mi-am dat de multe ori cu gândul că între toate vieţuitoarele pământului trebue să fie, trebue să dăinuiască, un fel de legătură tainică. Dela ultimul firicel de iarbă chircit în şanţurile drumurilor, până la fruntea ta şi-a mea, treptele pot fi nenumărate, dar scara e acceaş. Suntem o apă cu tot ce vieţuieşte în univers. Ai auzit şi tu că giuvaergii ca să redea strălucire mărgăritarelor aproape moarte, le pun la gâtul cucoanelor. Pielea muierilor le întinereşte. Apoi dacă un bob

de scoică renaşte la sânul femeilor, cum ai vrea tu să se lese mai prejos rodul viei? Stoarce un strugure printr'o râşniţă sau pune-l sub un teasc. O să bei apă chioară, abia îndulcită. Sdrobeşte acelaş strugure sub talpa omului, cu toate necurăţeniile ei, cu toată sudoarea ei, şi-o să bei ce n'ai băut tu de când eşti, vin ca apa vie, din podgoriile lui moş Manole.

Intr'adevăr, de cum ne-am suit în cerdacul încăpător ca ograda unui gospodar cuprins, boierul a bătut din palme şi-a poruncit lui Vlădică-ţiganul să-i aducă două sticle înfundate, una de Cotnar roş, din anii Eteriei, şi alta de Cotnar alb, din acela pe care-l ştiau numai ei amândoi.

— Până atunci să luăm câte-o gustare, mă îndemnă bătrânul, să golim câte-un pahar în cinstea oaspetului şi potrivit datinei, să ne spălăm mâinile şi faţa.

— Să bem cucoane şi să ne spălăm. Dar aş fi mai bucuros să-ţi văd mai întâi casa.

— Voia dumitale ca la banul Ghica, fiule. Numai că n'o să prea ai ce să vezi într'însa. Ia! o hardughie de pe vremuri, hodorogită ca şi stăpână-său.

O fi fost casa de pe vremuri, cu zidurile de-un metru în grosime, cu odăi să poţi învârti carul cu boi prin ele, cu sobe cât altarele bisericilor dela ţară, dar ce-am văzut pe pereţii ei străvechi, n'o să mai văd şi nu se mai vede azi în casele bogate şi moderne. Numai rafturi, din podele până 'n

bagdadie. Şi în rafturi numai cărţi. Iar pe unde nu erau nici cărţi, nici rafturi, tablouri minunate, pânze din toate epocile şi din toate şcolile, adunate de el, alese de el, cum mi-a spus mai pe urmă, în cursul călătoriilor lui prin Apus şi într'o vreme când puteai să ai un Murillo, un Watteau, un Velasquez sau un Millet, pe preţul câtorva fălci de moşie.

Neştiind unde să-mi arunc ochii mai întâi şi ce să văd mai repede, întârziam în dreptul in-foliilor masive, al incunabilelor respectabile, mă lăsam chemat de zece ori până să mă despart de un şir adorabil de elzeviruri, răsfoiam în grabă o ediţie princeps, căutam să descifrez pe apucate titlul unui volum cu scoarţa patinată de mâinile cine ştie câtor cărturari şi de scurgerea anilor.

Conul Manole clătina din cap în vremea asta şi mormăia ca pentru el singur:

— Ştiam eu, măi şoarece de bibliotecă ce-mi eşti, că fac bine ceeace fac, nepoftindu-te să-mi treci pragul casii. Nu te-ai mai fi despărţit de hârţoagele astea. Aici te-ai fi îngropat. Aici ai fi mucezit.

Privindu-l cu o mustrare tristă în ochi, conu Manole se îmbună repede:

— Ei! nu lua şi mata în nume de rău tot ce-ţi spun. Aşa-s bătrânii! Eu le-am citit şi răscitit pe toate. Sunt sătul de bucoavne puse 'n rafturi. Ca mâine o să-l vezi şi pe moş Manole într'un raft de

patru scânduri. Astăzi, lasă-l să trăiască. Hai, şi-om bea!

— Să bem, cucoane, dacă altfel nu se poate.

Şi l-am urmat, cu gândurile aiurea, cu ochii pe pereţi. Mergeam în silă. Târâiam paşii. Parcă m'ar fi tras cineva cu cangea. Conu Manole mă spiona pe sub gene. Zâmbea în barbă. Deodată s'a oprit locului.

— Tiii! măi plodule, mi-a venit un gând năstruşnic!

L-am întrebat politicos, dar fără prea mare interes:

— Ce gând? cucoane.

— Tot suntem noi singuri în seara asta. Nu ne-aude nimeni. Cine ştie când ne-om mai vedea! Şi stai pe ghimpi de-atâta vreme să-mi afli taina.

Am tresărit. Am ciulit urechile:

— Cum? Ce? Care taină?

— Ei! care taină? Doar n'am o sută! Una singură pe care-o am, vrei să ţi-o spui?

— Mi-o spui, cucoane! Zău că mi-o spui?

— Dar cărţile? măi şolticule...

— Dă-le focului!

— Te mai gândeşti la ele?

Ce să mă mai gândesc! Cum era să mă mai gândesc la altceva. De cărţi îmi mai ardea mie acum? De rafturi? De picturi? Casa mi s'a părut dintr'odată pustie. Nu-l mai vedeam decât pe conu Manole. M'am luat în trap după dânsul. L-aş fi

urmat în pas de dans, dacă nu mi-ar fi fost ruşine. Exultam!

Ne-am spălat mâinile şi ne-am răcorît obrajii cu apă rece. Am ciocnit cu el primul pahar de Cotnar roş, care mi s'a perlins în vine ca argintul viu. Ne-am aşezat la masa strălucitoare de albeaţa pânzelor de in, sub flacăra lumânărilor din două grele candelabre de argint. Am mâncat bucate simple şi frugale. Ochiuri. Un pui la frigare cu iz de usturoi. Brânză. Fructe. Şi la cafea, din tabacherea boierului, mi-am răsucit o ţigară. Lăsând rotocoalele de fum leneş să se ridice, să se întindă, să se încovoaie şi să se destrame în volbure cu margini dantelate, spre tavanul obscur, aşteptam cu nerăbdare şi cu sufletul pe buze, destăinuirile boierului. Conu Manole nu se grăbea. Işi sorbea liniştit cafeaua. La a doua ţigară, bătu uşor din palme şi porunci lui Vlădică să-i aducă garafa. Vlădică se înclină, dispăru şi reapăru curând în urmă, călcând în vârful picioarelor, abia îndrăznind să facă un pas după altul, cu ochii ţintă la sticla culcată ca un prunc în braţele lui. Cu teamă, cu evlavie, ca şi cum ar fi depus pe masă sfintele moaşte, aşeză în faţa boierului, într'un paner înclinat, o sticlă ruginită pe dinăuntru, cu cămaşă de nisip împietrit pe dinafară. Boierul cu mâna lui şi cu atenţie infinită, o destupă. Un fum uşor pluti, câteva secunde, deasupra mesei. Lăsându-şi capul pe spetează scaunului şi cu ochii

pe jumătate închişi, conu Manole respiră adânc. Mă întrebă în şoapte:

— Simţi ceva?

Simţeam, în adevăr, prin mirosul obicinuit de liveţică şi de lucruri vechi al casei, strecurându-se un miros mai subtil, mai insinuant, iritant şi lasciv. M'am uitat, mirat în jurul meu. Mi se părea că undeva, îndărătul nostru, cineva uitase vreo cădelniţă aprinsă. I-am răspuns simplu:

— Parc'ar mirosi a smirnă... a tămâie.

— Uită-te acum şi la culoarea lui.

Ridicând un pahar până 'n dreptul lumânărilor, mă întrebă:

— Cum ţi se pare?

Conu Manole zâmbea:

Cum să mi se pară! In pahar parcă nu era vin, ci chihlimbar. Ape ruginii, fosforescente, jucau, cu irizări nesfârşite, în masa compactă a vinului untdelemnos. Nu era Cotnar roş. Era Cotnar alb. Şi cu toate astea, în cupa de cleştar, la flacăra lumânărilor, Cotnarul acesta alb avea răsfrângeri de purpură şi sânge.

Fără să-mi mai aştepte răspunsul, conu Manole vorbi încet, rar, ca şi cum ar fi binecuvântat vinul:

— E Cotnarul meu de viaţă lungă. O să-ţi spun povestea lui. Bea mai întâi dintr'însul.

Am dus paharul grăbit la gură, parc'aş fi vrut să-l dau de duşcă. Boierul ridică braţele în aer:

— Nu aşa, măi agiamiule! Nu dintr'odată. Moae-ţi

mai întâi buzele. Apoi limba. Soarbe-l picătură cu picătură.

I-am urmat povața. Am lăsat picăturile s'alunece una câte una, pe jghiabul limbii, până 'n gâtlej. Nu mă ardeau. Imi răcoreau doar și-mi parfumau răsuflarea. Uneori parcă aveam o grădină sub cerul gurii. Ii savuram aroma, și-mi spuneam: — așa vin mai înțeleg și eu! Nici o acreală nu'mi venea pe gât. Și nici o greutate nu-mi apăsa tâmplele. Dimpotrivă, mă simțeam lucid, vesel, ușor. Râzând aproape cu hohote, i-am spus conului Manole:

— Iți bați joc de mine, boierule! Ăsta-i vin pentru cucoane, pentru copii. Nu pentru oameni în toată firea:

Conu Manole mă privea țintă. Ii râdeau și lui ochii. Dar ochi mult mai aprinși, mult mai tineri ca de obicei. Și glasul mi s'a părut și el mai sonor și mai bărbătesc, când mi-a răspuns:

— Păi, firește! Nu ți-am spus? Nu te-am prevenit? E vinul tinereții!

— Să bem atunci, cucoane!

— Să bem nepoate!

Și mi-a umplut al doilea pahar. Avea aceeaș culoare. Acelaș parfum. Doar mai insinuant poate, mai pătrunzător. Când îl sorbeam, îl respiram cu nările deschise și-l simțeam în acelaș timp în nas și pe vârful limbei. Dacă n'aș fi știut că sunt în casa conului Manole, aș fi jurat că mă aflu într'un câmp de flori, pe-o căpiță de fân sau într'o biserică.

Parfumul vinului, nu vinul, îmi pătrundea până 'n fundul sufletului. Imi ușura trupul. Imi deschidea mintea. Vedeam limpede, parcă n'aș fi văzut numai cu ochii, ci cu fruntea, cu urechile, cu vârful degetelor. Nu eram beat. Nu m'am îmbătat niciodată. Dar nu e greu să-ți închipui ce e beția care schimbă pe om în paiață sau în fiară și-l trânteșe, ca pe-o brută, la pământ. Eu nu mă scălâmbăiam. Nu urlam. Mi-era bine, așa cum trebue să-i fie pământului țilav stropit de soare.. M'aș fi întins. Pluteam într'un fel de beatitudine infinită. Și cu toate astea, contrast admirabil, simțeam cum se ridică în mine valuri de sănătate, de exuberanță, de tinereță. I-am strigat vesel boierului:

— Vin ca ăsta aș putea să beau toată noaptea. Nu te îmbată. Te înviorează! Te întinerește!

— Păi, nu ți-am spus-o!

— Așa-i! Mi-ai spus-o!

Și-am izbit cu pumnu 'n masă. Mă uitam cu ochi hilari la el:

— Dar nu mi-ai spus totul, boierule? Mi-ai mai rămas dator cu un răspuns! Ce-i cu povestea?

— Ehei! povestea-i lungă, măi băete... E mult de-atunci... Aș putea să 'ncep ca 'n basme: a fost odată ca nici odată...

Vorbia încet și rar. Tărăgănat, cu întreruperi, își desfăcea sulul amintirilor. Ciudat, însă. Mă uitam țintă la el. Ii vedeam fruntea și mușchii feței contractându-se. Ii vedeam buzele mișcându-se. Dar

buzele parcă erau de vată. Sunetele se îngropau în ele. Cuvintele se făceau tot mai depărtate, tot mai surde. Din când în când numai, înăbuşit, auzeam câte-un crâmpei de frază: — ... era pela patruzeci şi opt... baricade se ridicau la toate răspântiile Parisului... Noi, un pumn de boiernaşi, eram beţi de entuziasm şi de libertate... m'am întors în Moldova noastră oropsită, odată cu cei dintâi „bonjurişti"... pe atunci nu erau trenuri... diligenţe, poştalioane, surugii cari chiuiau trecând peste dealuri şi peste câmpuri fără drumuri...

Apoi, n'am mai auzit nimic. Nici un crâmpei de frază. Nici un cuvânt. Prea chiuiau surugiii. Iar harabniccle se învârteau, plesnind din şfichiuri ca pocnete de pistoale. In larma lor caleaşca boierească zbura, ca o nălucă, peste hopuri şi hârtoape. Fugeau ţarinele în urma ei. Rămâneau satele mofluze, în nori de colb şi în schelălăiala câinilor şi plozilor speriaţi. Sărea şanţuri. Trecea ape fără poduri. Trezea freamătul pădurilor. Scula mahalalele. Iat'o la Iaşi. Ca un vârtej străbate patriarhalele uliţi desfundate. Şi scurt, dintr'o singură smucitură de hăţuri, caii albi de spumă înţepenesc locului, în faţa casei din Sărărie. Porţile sunt încuiate. Slugile îşi aşteptau însă stăpânul. Ca din pământ răsar oameni de curte, jupânesc, fete de casă şi de suflet, argaţi, rândaşi, şi robi. Lanţurile cad. Junele boier, voios şi sprinten, sare din caleaşcă. In gheroc strâns pe talie şi cu gâtul înfă-

şurat de trei ori într'o cravată cât un brâu, pare mândru la vedere ca un făt-frumos. Fetele îşi dau cu coatele: — frumos s'a mai făcut, surato! Babelor le lăcrămează ochii, crucindu-se şi întrebându-l: — matale eşti maică? Dar un glas cald şi plâns îl strigă din cerdac:

— Manole!... Manole!...

Râzând şi smulgându-se fericit dintre dânşii, junele boier urcă treptele câte două şi câte trei deodată şi se aruncă în braţele maică-sei. Dulce îi mai mângăe obrajii zulufii bietei mame şi cum îl înfăşură şi-l împresoară horbotele malakofului!

Cu capul culcat pe umerii ei, o întreabă:

— Sănătoşi sunteţi, mamă? — Şi ea-i răspunde: — Te doream, Manole. Tată-tău se temea că n'o să te mai vadă. Te-aşteaptă în iatac.

Din fundul divanului, dintre psaltiri, ciubuce, ceasloave şi narghilele, temutul vistiernic, cu barba albă până la brâu înflorită totuş de-un zâmbet, i-a întins mâna uscată să i-o sărute. Copilul a dus-o mai întâi la frunte, apoi la buze.. O simţea tremurând sub buzele lui. Fără gând rău şi-a spus: — tata a slăbit foarte. N'o să mai poată fi mânia lui Dumnezeu ca mai înainte. Cu ştirea sau fără voia lui o să pot face şi eu ţării un pic de bine.

Curând însă şi-a dat seama că binele e mai uşor să-l râvneşti, decât să-l faci. Cu moşneagul nu era de glumit. Oricât îl rosese şi-l slăbise boala, între degetele lui noduroase, închircite ca rădăcinele

copacilor, ţinea încă solid strânse frânele treburilor obşteşti. Era şi el un tip, în felul lui, bătrânul vistiernic. Ca mai toţi boierii din protipendadă, de-o vârstă cu el, mai că nu ştia nici să scrie nici să citească. Cu ochelarii încălecaţi pe buricul nasului, cu degetul urmărind rândurile chirilice, silabisea slovă cu slovă şi când citea, parcă un bondar se învârtea prin odae. Era plin de îngâmfare, în schimb. Nimeni n'avea voie să cârtească în faţa lui. Tot ce spunea el era literă de evanghelie. Ca să-şi pue o simplă iscălitură, cu trei caturi şi cu cârlionţi la începutul şi la sfârşitul fiecărui cuvânt, în josul unui zapis, chema pe nevastă-sa, pe Manole, pe toţi cei mai de aproape ai casei şi, privindu-i pe de-asupra ochelarilor, le repeta, apăsat, zicala lui favorită: cine nu-şi deschide ochii, deschide punga! Avan la suflet, nemilos cu datornicii, cârcotaş când era vorba de drepturile altora, sgârcit de-şi mânca de sub unghii, nu trăia decât pentru liturghia de Duminecă şi ca să-şi rotunjească prin încălcări şi procese la Domnie, moşia părintească din Bivolari. Când a murit, i-a lăsat lui Manole o moşie de patru ori mai mare decât o moştenise el însuş şi pentru care nu cheltuise nici un irmilic. Iar cât a trăit n'a lipsit o Duminecă sau o singură zi de sărbătoare, dela biserică. Ştia toate slujbele pe de rost. Era toată ştiinţa lui. Dar pentru asta se socotea mai învăţat şi mai îndreptăţit să-şi spue cuvântul în divanuri decât oricine altul. Dumnezeu

îl lumina. Aşezat în strana episcopală, urmărea vorbă cu vorbă citaniile preotului. La cea mai mică greşală, sau abatere, sau scăpare din vedere, îşi ridica toiagul, un fel de măciucă de corn, cu cioc de pasăre în aur la un capăt, şi urla de se cutremura catapiteazma: — ai sărit pe „Doamne miluește" popo! Ia-o dela început că-ţi crăp capul!... Popii îi ştiau de frică. Satele îi ştiau de frică. Slujbaşii cârmuirii tremurau de frica lui. Cui nu i se muiau genunchii, numai văzându-l?

Singur, fecioru-său, Manole, a îndrăznit să-i vorbească deschis şi să-l înfrunte. Bătrânul îl asculta mulţumindu-se să mârâiască printre gingii. O săptămână buchită l-a ascultat. Ba că robia ţiganilor e o ruşine. Ba că ţăranilor li se cuvine şi lor slobozenie şi pământ. Ba că Moldova trebue scăpată de Turci.

. Ba că ei, tinerii boieri, sosiţi proaspăt delal Paris, vor schimba totul, din temelie. Bătrânul vulpoi îl lăsa să vorbească. Nu sufla un cuvânt. Dar într'o bună dimineaţă pahonţii stăpânirii l-au sculat din pat, l-au legat cobză, l-au umflat burduf şi l-au trimis peşcheş cuvioşiei sale, stareţului mănăstirii Neamţului. Un an şi mai bine junele Manole a dus-o numai în posturi şi rugăciuni. Degeaba îşi frângea mâinele maică-sa şi bătea mătănii la toţi sfinţii, vistiernicul Toader rămânea neînduplecat. Iar când însfârşit, i s'a muiat şi lui cerbicia în ajunul marilor sărbători ale Paştelor,

nu i-a dat voe să vină printre boieri, la Iași, ci l-a surghiunit aci, la Cotnari ca să-i îngrijească de podgorii.

Pe vremea aceea viile boierești se întindeau pe trei dealuri, cu văile lor. Opt crame, bociuri săpate pe sub pământ cale de-o poștă, patru sute de călcători la cules, nu pridideau să strângă tot rodul unui an. O oștire de argați era sub ordinile lui, și cinci sălașe de țigani. Printre acestea, cel mai numeros era așezat la poalele dealului, lângă fântâna căreia i se mai zice și astăzi a Robilor. Acolo junele boier cobora adesea. Neputând să mai facă nici un bine țării, se mulțumea să îndulcească zilele acelora pe cari romantismul epocii îi socotea ca pe cei mai nefericiți. Ducea zaharicale pruncilor, mărgele ieftine muerilor, câte-o scutire de corvezi sau de bătăi bărbaților și cuvinte bune tuturora. Firește, pentru atâta lucru nu era mai iubit decât alți boieri sau stăpâni. Când nu faci oamenilor tot răul pe care îți stă în putere să li-l faci, nimeni nu-ți păstrează recunoștință pentru asta. Câștigase, în schimb, încrederea lor. Dănciucii îl primeau cu alaiu de cum se arăta la marginea șatrei. Și fetele nu mai dispăreau ca șopârlele sub corturi, când îl vedeau venind. Așa se face că într'o seară, tot cam pe vremea asta, la lumina unui trunchiu de salcie aprins în mijlocul drumului, a zărit pe Rada.

Văzuse el la Paris fel de fel de femei, și unele mai frumoase decât altele. Pe câteva le avusese,

pe altele le dorise, de cele mai multe își amintea, cum ne-amintim, cu-o ușoară strângere de inimă, de necunoscuta pe lângă care, o clipă, am trecut și cu care n'o să ne mai întâlnim niciodată. Dar în noaptea aceea, la lumina jarului care răsfrângea flăcări de sânge pe fețele hoardei țigănești prinsă în joc sălbatec în jurul focului, a uitat de toate frumusețile lumii și n'a mai văzut-o decât pe Rada. O privea încremenit. Ce avea, ea, mai deosebit decât celelalte? Ce avea în port, în mișcări, în zâmbet, în priviri, în pielea ei radioasă sub zdrențele cămășei? Cine-ar puta să spună? E nebunie și vană ambiție literară să descrii frumusețea. Nu se poate tălmăci în vorbe culoarea de bronz, de aur și de aramă a lunei enorme când se ridică de după dealuri; și nu se pot exprima în cuvinte mlădierele unui trup de femeie, care se îndoaie, se încovoae, saltă, alunecă și desmierdă tot ce-l înconjoară, ca șiroacle de apă limpede când curg printre ierburi. E prea mult încă dacă poți să le vezi și să le simți.

Manole o vedea.

Nu s'a apropiat de ea decât târziu, cu teamă, cu sfială, după ce și-a făcut de vorbă lungă cu unii și cu alții. Fata nu era îndrăzneață. Dar nici sperioasă. In fața boierului îi tremurau ușor genunchii, ca la căprioare, când în acelaș timp sunt gata să se apropie sau să fugă; dar pe sub genele ei lungi și grele îl privea cinstit în față. Manole a

întrebat-o de unde e, fiindcă n'o mai văzuse până atunci prin partea locului. Ea i-a răspuns, arătându-i dinții umezi, printre buzele cărnoase și răsfrânte:

— Apoi, pe mine mă cheamă Rada! Boierul nu-și mai aduce aminte? A uitat boierul când îi aduceam cuiburi de păsări cu pui în ele și el îmi dădea coji de pâine albă unsă cu povidlă?

Așa-i! Unde-i fusese capul? Cum nu se gândise el la Rada? Cum nu întrebase de ea? Cum n'o recunoscuse, barem? Dar și cum s'o recunoască! Era numai de-o șchioapă când plecase la Paris. O svârlugă. Un drac împelițat de fată, goală pușcă, fără sâni, fără șolduri, cu degete smolite de desghiocatul nucilor, cu fața mânjită până la urechi de zeama smeurei și a murelor, slabă ca o pisică leșinată și agățată ca o maimuță de toate crengile copacilor.

Și-acum!

Numai privind-o, sângele i se rărea în vine. Ar fi vrut să plece, și nu se îndura. Ar fi vrut să stea, și nu îndrăznea. A plecat în sfârșit, dar la spartul jocului. Și cum a dormit în noaptea aceea, o spune-o și morților. In crivatul larg și alb se învârtea ca pe jăratec. Il ardea așternutul. Pernele îl frigeau. Nu-și găsea locul nicăeri. N'avea decât un gând, bătut în minte ca un cui: să se facă mai repede ziuă, ca să-și poată vedea iarăși pe Rada. Firește însă că nici a doua zi, nici a treia, nici alte două sau trei săptămâni în șir n'a mai

văzut-o. Rada intrase ca în pământ. Şi el nu îndrăznea să întrebe unde e, sau ce-i cu ea. Umbla, ca un desmetec, de colo-colo. Işi căta de treabă, fără rost, prin preajma şatrei; şi fugea ruşinat, de cum zărea picior de om, ca şi cum toată ţigănimea s'ar fi luat după dânsul. Pe unde n'a căutat-o în zilele acelea nesfârşite! La munci, la bucătărie, în grajduri, în beciuri, în crame, la hambare, pe drumurile pe unde se întorceau cârdurile de fete dela păscut. Se oprea în dreptul fiecărui trecător, cu întrebarea pe buze: — nu-i fi întâlnit cumva pe Rada? Şi pleca brusc, cu moartea'n suflet, neisbutind să-i rostească numele. Când un bariz sau o pestelcă fluturau în zare, îi bătea inima ca ciocanul grăbit pe nicovală; şi în fiecare polcă văzută de departe, în fiecare fustă, în fiecare umbră, o vedea pe ea.

Abia peste vreo două sau trei săptămâni de vană alergătură, într'o dimineaţă, cum se întorcea încă odată dinspre fântâna Robilor abătut şi obosit parcă ar fi zăcut de lingoare, vătaful boieresc l-a ajuns din urmă şi după ce s'a ploconit şi l-a hirotonisit în tot felul, a zâmbit cu înţăles şi a cutezat să-i facă semn cu coada ochiului:

— I s'au aprins rău călcâile boierului, după Rada...

Un val de sânge aprins i-a năvălit junelui bonjurist în obraji, şi-a simţit că se roşeşte până'n vârful urechilor. Dar nu s'a putut stăpâni să nu-l întrebe:

— Ai văzut-o?

— Dacă poruncește boierul, o să i-o trimet mai pe seară... Vătaful zâmbea mereu: — boierul ar putea să-i dea ceva de muncă...

Intâiul lui gând a fost să-i dea lui, codoșului, cu ceva în cap. Apoi să-i sară de gât și să-l strângă în brațe. In sfârșit să ia un aer nepăsător, plictisit. Ca și cum i-ar fi fost absolut indiferent să vadă sau să nu vadă pe Rada, i-a spus:

— Bine... trimete-o... Azi, mâine... când s'o putea. Și i-a întors spatele.

Dar în tot restul zilei, până seara, l-a mustrat amar cugetul. Nu putea să-și ierte ușurința cu care se dase de gol și rușinea că primise serviciile vătafului. Deprins cu obiceiurile Apusului, tânăr încă și necunoscând datinele și năravurile pământului, i se părea o crimă ceea ce făcuse. De-o sută de ori s'a ridicat să trimeată după dânsul, să-l certe cu vorbe aspre, să-l facă de râs în fața oamenilor. Dar tot de-o sută de ori s'a reașezat locului, cu lașitate. Ba spre seară, când a văzut venind din toate părțile pâlcuri voioase de fete și feciori, și numai pe Rada nu, a început să simtă un gol în inimă, gândindu-se că vătaful poate luase de-a bună răceala lui prefăcută și că-i va trimete pe Rada în altă seară.

Vătaful era însă mai pișicher decât el. Il cântărise și-l judecase mai bine decât se cunoștea el singur. I-a trimes fata în aceeaș seară.

Când a văzut-o în fața lui, deși o aștepta și-i pândea drumurile dela amiază, s'a simțit sleit de puteri și s'a făcut galben ca turta de ceară. Lumea se învârtea cu dânsul. Ar fi vrut să-i spue o vorbă, o glumă, orice, numai să nu stea ca mutul. De-a surda! Se uita, ca un lunatec, la dânsa, și nu putea să-și descleștеze fălcile. La fel de tăcută, ea sta nemișcată, — îndârjită? resemnată? umilită? cine-ar putea spune! — dar cu sprâncenile încruntate, cu pleoapele lăsate în jos și cu genele ei lungi măturând pământul. Târziu, ea, cea dintâi, l-a întrebat:

— M'a chemat boierul?

— Nu.

— Pot să mă duc atunci?

A fost cât pe ce să-i răspundă mecanic: da. La gândul însă că ar putea să se ducă, fără să-i spună nimic, fără să-i explice nimic, după ce tot el o chemase zadarnic, a întins deodată brațele spre dânsa și, ca din fundul unei prăpăstii, a rugat-o, i-a strigat aproape: — Mai stăi, Rada!

Rada s'a dat de data asta cu un pas îndărăt și l-a privit speriată:

— I-o fi rău boierului?!... Să chem argații?

Teama ei l-a readus în fire. A încercat să glumească:

— Nu! nu-i nimic, Rada... Nu chema pe nimeni... Mi-a trecut acum... A fost o simplă amețeală...

Am amețit, văzându-te... Nici nu-i de mirare... Te-ai făcut așa de frumoasă, Rada!

— Pentru asta m'a chemat boierul?

Era atâta dezamăgire, atâta resemnare și tristeță în întrebarea ei, încât Manole văzându-i încrederea știrbită, temându-se să n'o piardă, i-a răspuns cu prima minciună care i-a venit pe buze:

— Te-am chemat, Rada, să vezi de rufărie... și-apoi, cu un potop de cuvinte, a încercat s'o amețească, s'o aiurească, să-i adoarmă bănuelile. Cuvintele îi veneau acum buluc și repezi ca apa pe soocul morei. Îi spunea ce-a făcut de-atâția ani de când n'o mai văzuse, prin ce străinătăți umblase, ce auzise, ce învățase, cu ce gânduri se întorsese iar în țară. Îi mărturisea, dezamăgit, că se simțea mai singur aci, în Cotnarii lui, printre ai lui, decât în mijlocul străinilor. Căta un suflet și nu-l vedea nicăiri. Ar fi vrut un prieten, și nu găsea decât slugi.

— Pricepi acum de ce te-am chemat, Rada?

Fata se uita la el cu ochi adânci și mari ca gura fântânelor. Simplu, cinstit, i-a răspuns:

— Nu.

— Aș vrea, Rada, să fim prieteni... să fim iarăși prieteni, ca altădată.

Rada a clătinat încet și lung din cap:

— Asta nu se poate... Știe și boierul că nu se poate.

— De ce nu se poate, Rada?

— Boierul e boier mare... Eu sunt o biată lăeşiţă.

Din vorbele astea, din convingerea asta absurdă şi îndărătnică, n'a fost chip s'o scoată în ruptul capului. Degeaba a încercat, pe nesimţite, să-i schimbe gândurile. Degeaba a încercat, zile şi săptămâni de-a rândul să-i vorbească, s'o roage, s'o înduplece. La toate argumentele şi stăruinţele lui, avea acelaş şi vecinic acelaş răspuns: — boieru-i boier şi Rada-i lăeşiţă.

Cât timp nu-i vorbea de prietenie, era sprinţară şi guralivă. Făcea să răsune casa de cântecele ei. N'avea o clipă de astâmpăr. Ca şi cum ar fi ştiut că în ea totul era ritm şi armonie, nu se ferea de gesturi îndrăzneţe, de mişcări dezodonate. Se lăsa s'alunece, de-a buşele, pe balustrada cerdacului, până în grădină. Se căţăra de pomi şi sărea ca o veveriţă, din cracă în cracă. Alerga voioasă cu pletele în vânt, după fluturi. Ţinea calea flăcăilor, cu cofa plină şi, la cea dintâi glumă mai slobodă, îi scălda de sus şi până jos, scăpându-le printre degete ca un ţipar. Se legăna, făcută ghem, între coarnele boilor. Sărea în spinarea cailor şi-i călărea, pe deşălatele. Ţipa. Chiuia. Umplea văzduhul de râsetele ei ca trilurile ciocârliei.

Din pridvor sau dindărătul ferestrelor, Manole o urmărea cu privirile încântate şi uimit că un singur trup de femee poate să cuprindă într'însul toată poezia şi toate frumuseţile pământului. Incerca să i-o spue uneori, seara, când ea însăşi se mai potolea din

jocuri. De cum se vedea însă singură cu dânsul, dela primele cuvinte, ochii ei speriaţi de căprioară căutau parcă o ieşire prin uşi, prin ferestre, prin ziduri, prin podele dacă s'ar fi putut, pe când faţa i se făcea rând pe rând palidă ca moartea şi roşie ca focul. Abia în şoapte, fără să se apropie prea mult de dânsa, Manole o întreba:

— Tot nu vrei să fim prieteni, Rada?

— Dacă boierul porunceşte!...

— Dar, pentru Dumnezeu, nu-ţi poruncesc nimic, Rada. Ţie nu pot să-ţi poruncesc. Cum m'ar lăsa inima să-ţi poruncesc! Dimpotrivă, dela tine aştept un semn, un îndemn, o vorbă bună. Să-mi spui tu singură într'o zi, de pildă în seara asta: vreau să fim prieteni... De ce nu-mi spui? Ce rău ţi-am făcut? Ţi-e silă, ţi-e teamă de mine?

Fata se uita în ochii lui, candidă, încrezătoare:

— Nu.

— Mă urăşti atunci?... Nu-ţi place să stăm de vorbă împreună?

Ea-i răspundea repede, cu ochii luminaţi:

— Ba da... Imi place... Boierul vorbeşte ca din carte.

E singura mărturisire pe care putea să i-o smulgă. Odată, măcar odată, n'a putut s'o înduplece la altfel de mărturisiri. Pălea sau tremura lângă dânsul, mâinele îi erau de ghiaţă sau picături de sudoare îi broboneau fruntea, la toate întrebările lui răspundea cuminte, înţelepţeşte, ca şi cum i-ar fi des-

legat o ghicitoare. Nu-l mai ocolea, e drept. Nu mai căta cu priviri speriate în jurul ei, când se găseau împreună. Era sigur că-i câştigase încrederea. Dar tot ce-l lăsau să nădăjduească ochii ei, tot ce-i făgăduiau răsuflarea grăbită a pieptului, văpaia obrajilor, tremurul buzelor, gura tăcea.

Câte nopţi, ah! câte nopţi nedormite, n'a visat, n'a dorit, n'a aiurat, să-i deslege gura cu-o sărutare.

Intr'o seară a crezut că se apropie desnodământul. Se cărăbănise iarna. Munca începuse şi oamenii, trudiţi, se culcaseră mai de vreme. Focurile erau stinse. Nu se auzea un muget de vită. Nu se auzea un lătrat de câine. Ca peste un ţintirim luna plină îşi vărsa lumina peste dealuri şi ogrăzi. Singur, un vânt uşor şi cald de miază-noapte cânta în ramuri şi scutura florile zarzărului de lângă cerdac.

Rada, cu pletele în vânt, cu spinarea lipită de trunchiul copacului, îşi închisese ochii şi respira adânc printre buzele întredeschise. Respira aerul. Respira mirosul florilor. Respira razele lunei. Manole i le vedea jucându-se, pe şiragul dinţilor, ca în prundişul pâraelor.

Plecându-se binişor spre dânsa, a chemat-o în şoapte:

— Rada.

Ea nu l-a auzit.

Tremurând şi svâcnindu-i inima, şi-a întins palma

deschisă până de-asupra părului ei și i-a mângâiat, încet, fruntea.

Fata nu l-a simțit.

S'a aplecat atunci mai tare spre ea, s'a apropiat cu buzele până în dreptul buzelor ei și, într'un murmur mai ușor ca freamătul florilor clătinate de vânt, a rugat-o:

— Lasă-mă să te sărut odată, Rada... numai odată...

Și-a așteptat.

Rada nu s'a ferit. N'a întors capul. Nu și-a făcut pavăză cu mâinile. Nu l-a respins. Printre pleoapele închise numai, acolo unde genele se îmbină între ele, două lacrimi au izvorît la lumina lunei, au crescut, s'au umflat și s'au rostogolit peste obraji, ca două picături grele de ploaie.

Privindu-le pierdut, năuc, el o întrebă:

— Ce-i Rada, cu tine? Ce ai? Ce s'a întâmplat? Ce ți-am făcut? De ce plângi?

Dar ea, nemișcată, rezemată de pom ca răstignită, abia a putut să îngâime:

— Boierul e stăpân... Boierul poate să facă ce vrea din mine... Sunt roaba boierului...

Atât i-a spus! Mai avea nevoe să adauge vreun cuvânt? Manole a înțeles. Fiecare silabă i-a pătruns în inimă. Îi era silă și oroare de el însuși. I se părea că, într'adevăr, încercase o siluire. Mărturisi sumbru:

— Ai dreptate, Rada... Sunt vinovat.

Rada își ridică privirile spre dânsul. Ochii ei mari, gura ei mută spuneau desluşit: nu!...

Dar el repetă îndârjit:

— Ba da!... Ba da!... sunt vinovat!... E pentru ultima dată însă... Iți jur, Rada, că n'o să mai auzi nici un cuvânt urît din gura mea... Ți-o jur!

Era tânăr! Şi-a ținut jurământul. Sărutări nu i-a mai cerut. Cu priviri piezişe şi pătimaşe n'a mai urmărit-o. Cuvinte de dragoste nu i-a mai şoptit. Că-i tremura sufletul ca frunza de plop lângă dânsa, cine-ar fi putut să bănuiască. Sufletul nu se vede. Şi tremurul lui nu se aude.

In schimb, din noaptea aceea, carne din carnea lui să fi fost, sânge din sângele lui să fi fost, şi n'ar fi avut o soră, o prietenă, o slugă, o roabă mai devotată şi mai înțelegătoare ca Rada. N'avea nevoe să vorbească. Ii ghicea gândurile. N'apuca să-şi exprime o dorință. I-o prevenea de mai înainte. De departe sau de aproape o simțea, atentă, vigilentă, veşnic lângă dânsul. Umbra ei îl învăluia. Glasul ei îl legăna. In cântecele ei adormea scara. Şi dimineața se deştepta în râsetele ei. Nu e de mirare, astfel, că tot ce vedea în jurul lui respira sănătate şi tinerețe. Toate frumusețile pământului i se păreau zilnic reînoite, ca şi cum în fiecare revărsat de zi le-ar fi scăldat apele altui botez. Cerul era mai limpede. Nourii mai repezi. Aerul mai uşor. Mirezmele mai îmbătătoare. Viața

făcea să fie trăită. Şi natura, de pretutindeni, îi chema şi-i îmbia. Frenetică şi dulce, exuberantă, voluptoasă şi castă, le făcea semne din toate râpele, din toate crângurile, din toate pâraele, florile şi stelele ei, să vină spre dânsa. Rada îi cunoştea toate misterele. Nu era gânganie, cât de mică sau cât de ridicolă în armura ei medievală, pe care să n'o ştie cum o cheamă, ce poveste are şi ce versuri i se potrivesc. Nu era cărurie, cât de pierdută printre tufişuri şi mărăcini, despre care să nu ştie de unde vine şi încotro se duce. Mergând unul după altul sau ţinându-se de mâini, hoinăreau la voia întâmplării, trecând apele din piatră în piatră, străbătând pădurile în lung şi 'n curmeziş, hrănindu-se uneori zile întregi cu buruieni şi poame sălbatice, şi culcându-se pe unde-i apuca noaptea, cu pologul cerului înstelat întins deasupra lor.

Aşa a trecut vara, cum trec zilele şi gândurile bune.

Şi-a venit toamna.

Anul fusese bun. Recolta îmbelşugată. Trei săptămâni dearândul a trebuit să muncească şi el, deavalma cu ţăranii. Ograda era un furnicar. Sute de oameni la culeş. Alte sute la călcat. O forfoteală cât vedeai cu ochii, ca pe vremuri de bejănie. Din zorii zilei şi până noaptea târziu, nu mai conteneau strigătele, chiotele, chemările, scârţâitul carelor, tropotul cailor, grindina ciocanelor căzând în doagele aduse în grabă la cercuit. Mustul gâl-

gâia din opt vrane deodată. Zăcătoarele fierbeau în clocot. De departe se auzea bolboroseala lor surdă ca vuetul mării. Aerul era încărcat de efluviile alcoolului. N'aveai nevoe să bei. De cum scoteai nasul pe uşă, te împleticeai pe picioare.

In ajunul ultimei zile de cules, Manole s'a sculat mai vesel ca de obiceiu, parcă ar fi chefuit toată noaptea. Nu i-a păsat însă. Era ziua rezervată vinului pentru casă şi pentru daruri la domnie. Se punea la o parte, de cu vreme, poama cea mai pârguită. Fetele alegeau ciorchinii unul câte unul. Inşişi călcătorii erau aleşi pe sprinceană. Muncă migăloasă. Băutură pentru feţe domneşti. Dar mai ales prilej de joc şi de sărbătoare. N'apuca să se lase seara şi câte opt şi câte zece rânduri de hori se întindeau în bătătură. Rachiul şi drojdia de vin curgeau gârlă. Maldăre de viţă uscată, aruncate clac peste grămadă până la înălţimea casei, ardeau ca rugurile în cele patru colţuri ale ogrăzii. Văl'vătaia se vedea de pe malul Prutului. Lăutari din toată Moldova de sus veneau unii după alţii, ca musculiţele de noapte atrase de flacăra lumânărilor.

In toamna aceea primul taraf şi-a făcut apariţia pe la prânz. Tocmai argaţii întindeau masa în cerdac. Manole era în toane bune. Se gândea la Rada. N'o mai văzuse, la largul lui, în ultimele săptămâni, decât odată sau de două ori. Ea avea treburile ei. El pe-ale lui. Işi zâmbeau, grăbiţi, din treacăt, şi-şi

vedeau fiecare de griji. Dar acum munca era pe sfârşite. Încă o zi! Şi ziua aceea de toamnă târzie era caldă şi dulce ca un început de primăvară. Râdea soarele pe cer. Râdea aerul beat de lumina soarelui. Să râdă şi strunele vioarelor!

Manole porunci lăutarilor să-i cânte cântece de lume. Apoi de dor. Apoi de inimă albastră.

Dar orice cântau lăutarii şi oricum cântau, dacă chihoteau ţimbalele ca fetele între ele, sau plângea naiul, sau gemea basul, sau plesneau coardele lăutelor bocind ori râzând cu hohote sălbatice, nimic nu-i scotea din gând pe Rada, ci totul şi toate i le-o reaminteau. Spre sfârşitul mesii, neputând să se gândească la altceva şi neputând să vorbească decât despre dânsa, a întrebat aşa, mai mult ca într'o doară:

— Pe unde-o mai fi Rada?

Argaţii au ridicat din umeri. Slujnica s'a uitat la unii şi la alţii. Singur, vătaful, şi-a lăsat ochii în jos. Junelui boier i s'a părut ciudată privirea vătafului. Un ghimpe îi încerca inima. Neliniştit, iritat dintr'odată, a repetat, mai răstit, întrebarea:

— M'auzi sau nu? Te-am întrebat unde e Rada?

Vătaful ridică şi el din umeri:

— Păi, de! boierule... de unde să ştiu, păcatele mele!... Cine poate să ştie pe unde le umblă ochii mucrilor şi după cine le sfârîe călcâiele... — Mormăi apoi, ca pentru el singur — ia! o fi cu vreo

baragladină de-ale ei... dacă n'o fi cumva tot cu Lae al Vădanei...

— Lae al Vădanei?!

Manole privea țintă în gol. Il vedea pe Lae al Vădanei. Il știa. Țiganul dezrobit cine știe cum și pripășit de câteva luni pe lângă curtea boierească. Nalt, spătos, alb la față, cu ochi ca păcura și cu buze ca rugina.

— Cu Lae vra-să-zică!

O perdea i se lua încet-încet de pe ochi. Își aducea bine aminte acum că-l zărise în câteva rânduri, la grajduri și îndărătul casei, dând târcoale fetei și hârjonindu-se cu Rada. Dar cu cine nu-și făcea, Rada, de joacă! se gândi înviorat, Manole. Ar trebui să nu mai fie cineva în toate mințile ca să-și facă scârbă pentru atâta lucru. Și nu era nebun. Il durea inima, firește, pentru vorbele vătafului. Il durea, parcă cineva ar fi tras cu dinții dintr'însa. Dar nu era nebun. Era lucid, calm, liniștit, de-o liniște de moarte. S'a sculat dela masă, hotărît. A făcut câțiva pași ca un somnambul. Ca să se proptească mai bine pe picioare și-a aruncat brațul pe după gâtul vătafului:

— Și zici c'ai văzut-o!... Ai văzut-o tu, cu ochii tăi, făcându-și vorbele cu Lae?

Zâmbea în acelaș timp. Zâmbea ca să nu dea de bănuit vătafului și să nu-l sperie.

— Păi, bine, cucoane... n'am văzut-o numai eu! Știe tot satul! Ne și miram noi între noi că boierul

vede, știe și tace chitic. Ne spuneam că s'o fi săturat boierul de dânsa, că i-o fi până peste cap de țigancă, de-o lasă să-și facă mendrele cum vrea...

Manole mărturisi surd, crunt, printre dinți:

— Poate să-și facă... Eu n'am avut nimic cu ea.

Vătaful holbă ochii la el:

— Cum nimic?

— Ți-am spus: Nimic. N'a vrut. Nu m'a lăsat.

— Și n'ai luat-o de chică?

— Nu.

— N'ai târnâit-o de coade? N'ai măturat dușumelile cu dânsa?

— Nu.

— Atunci pentru ce mai iești boier! sărac de maica mea...

Se întreba și el, zâmbind amar. Vătaful nu-i dădu însă răgaz să se gândească mai mult. Chibzui repede și hotărî el pentru dânsul:

— Ascultă-mă, cucoane. Ce mai dura-vura! Una și cu una fac două. Diseară, după ce s'o isprăvi culesul, ți-o trimit în cramă. Nu-i nimeni pe acolo. Zăvorește ușa. Pune-i mâna în beregată. Și dă-i poalele peste cap.

Boierul nu-i răspundea. Bănuind că se codește, că-i e teamă, se plecă la urechea lui:

— Să n'ai nici o grijă dinspre partea asta. Dacă vrei, o să mă fac și eu pe acolo, așa ca din întâmplare. Îi pun o piedică... Îi dau un brânci...

Dar Manole s'a uitat atunci la el cu atâta scârbă,

cu atâta silă, încât vătaful s'a dat cu un pas înlături şi, nedumerit, s'a scărpinat la ceafă:

— Bine cucoane... Fă cum te tae capul... Să nu spui însă nimic dacă-i afla în urmă că Lae al Vădanei i-a răscăcărat el picioarele....

Un cuţit să-i fi împlântat atunci în carne, nu l-ar fi durut mai mult. Sare să-i fi presărat pe rană, nu l-ar fi usturat mai crâncen. Credea că ştie ce e iubirea. Credea că învăţase ce e iubirea. Nu învăţase nimic. Nu ştia nimic. Nu ştia ce înseamnă clipa când şarpele gelozici îţi împlântă colţii în inimă. Când ţi-o morfoleşte între gingii, ţi-o râcâe, ţi-o stoarce, ţi-o sfâşie, ţi-o suge, ţi-o destramă, ţi-o sdrobeşte. Cinci luni de vară i-au trebuit ca să guste, picătură cu picătură, fericirea. Câteva ceasuri i-au fost de-ajuns ca să'i soarbă drojdia până la fund. Cum a putut să trăiască cele câteva ceasuri? Cum a putut să se arate printre oameni, să le vorbească, să-i asculte, să dea porunci, nu şi-a dat seama niciodată. Avea impresia bizară că e un mort printre vii, că un altul se agită şi vorbeşte în locul lui. Când, pe înserate, Rada a apărut svelită ca o coardă de viţă, în pragul cramei pustii, s'a uitat liniştit la dânsa, nu ca şi cum ea i-ar fi fost străină, dar ca şi cum într'însul s'ar fi înstrăinat, s'ar fi năruit ceva. Simplu, i-a făcut semn să intre. S'a îndreptat spre uşă cu paşi de automat. A tras uşa fără grabă. A împins zăvorul cu băgare de seamă. A întors cheia în broască şi-a băgat cheia în buzunar. In penumbra

din interiorul cramei nu se vedeau acum decât ochii Radei, măriți parcă de groază și străbătând înfrigurați drumul dela zăvor la Manole și dela Manole la zăvor. Câteva minute el a simțit o bucurie oribilă, satanică, s'o vază chinuindu-se. Ii auzea bătăile inimei. Auzea în acelaș timp, cu o acuitate inexplicabilă, toate sgomotele naturii: sborul unei păsări, scâncetul unui copil, acordurile taraſului de lăutari. S'a îndreptat, încet, spre ea, cu mișcări de reptilă. I-a pus pumnul sub bărbie:

— De unde-mi vii?

Neputând să-și plece capul în piept, Rada și-a lăsat numai genele în jos, ca două mari și negre aripi rănite.

Manole i-a repetat întrebarea, scrâșnind din dinți:

— Hai?!... de unde-mi vii... Scârbo!

Sub plesnetul insultei ea n'a tresărit, n'a crâcnit, n'a deschis gura. I s'a părut numai că un zâmbet îi flutură în colțul buzelor. Indesându-i pumnul sub fălci, silind-o să-și dea capul pe spate și să-i vadă rânjetul, i-a suflat în obraji:

— Nu vrei să spui!... Să-ți spun eu atunci de unde vii!... Vii din brațele lui Lae!... Spurcăciune! Otreapă! Târătură!... Târfă!

Dar nici sudalmele, nici mârâitul lui înăbușit, n'au înfricoșat-o. Nici un mușchiu nu i-a tresărit pe față. Singure colțurile gurei i s'au îngropat mai adânc, într'un zâmbet imposibil. Manole n'avea

orbul găinilor. Nu erau de vină umbrele cramei. Rada zâmbea.

Exasperat, înebunit, a prins-o de încheetura mâinilor şi i le-a răsucit peste umeri până ce, încolăcindu-se ca o scorpie, i-a căzut în genunchi. Strivită la picioarele lui, el nu mai avea decât un gând: să-i scoată o vorbă, un geamăt, de-ar fi trebuit s'o juponie de vie, să-i smulgă o mărturisire, de-ar fi trebuit s'o ucidă. Ii repeta, ca un maniac, aceeaş întrebare:

— Spune, târfo! de unde vii?

Dar ea nu răspundea. Ingenunchiată, ţeapănă, dârză, nu sufla o vorbă, nu scotea un suspin. Nu se ruga. Nu implora. Nu plângea. I se auzea gâfâitul grăbit, amestecat cu chiotele şi strigătele de afară. Coardele plesneau sub arcuşuri. Ţăranii învârteau o bătută. Pământul tremura sub tropotul călcâilor. Un ţigan cânta în ritm sacadat, îndrăcit, patetic:

De mă-i pune,
Pe-un cărbune,
Ibovnicul
Nu ţi-oi spune!
De mă-i pune
Intr'o frigare,
Ibovnicul
Nume n'are!

Plecându-se asupra ei, înşfăcând-o cu amândouă mâinile de cozi, sgâlţâind-o şi târnăind-o cum îl învăţase vătaful, el îi striga îndârjit în ureche:

— Auzi?... Il auzi, fă!... Pe cărbuni o să te pun!... In frigare o să te pun!...

Atunci, pentru întâia oară, Rada şi-a ridicat spre el pleoapele grele de povara genelor. Zâmbea. Cu acelaş zâmbet exasperant ca un rictus, i-a spus:

— Pune-mă!...

In acelaş timp îl privea ţintă, nemişcată, fără să clipească. Nu era un pic de durere în ochii ei. Nici teamă nu era. Nici ură, nici milă, nici ironie, nici răzbunare. Erau umezi. Fără să plângă, pluteau ca în lacrimi. Şi erau scăldaţi de atâta fericire, înotau într'atâta voluptate, încât Manole, cu mâinile înfipte în cozile ei, bâjbâind printre ele ca omul orb, pipăindu-le cu înfrigurare şi cu groază, neştiind el însuşi dacă le mângâie sau le smulge, i-a strigat cu glasul sugrumat:

— Culcă-te... Culcă-te la pământ!...

Cu ochii mereu în ochii lui, cu ochii ei cleioşi, lipiţi ca smoala topită de ochii lui, Rada s'a lăsat încet pe spate. Cozile desfăcute au atins mai întâiu lutul bătut, apoi moalele capului, apoi umerii, apoi mijlocul, apoi coapsele, până ce tot trupul ei mlădios de năpârcă s'a făcut una cu pământul. Manole o privea, clătinându-se pe picioare. Urechile îi vâjâiau. Mâinile îi tremurau. Limba i se uscase. Ar fi vrut s'o sdrobească şi să-i cadă în genunchi, s'o strivească sub călcâie şi să-i ceară desnădăjduit iertare. O ultimă teamă, un suprem

instinct de apărare sau de brutală violență în fața zâmbetului ei indescifrabil, i-au reamintit de sfatul vătafului. Răguşit, gâtuit, abia a mai putut să-i strige:

— Ridică-ți poalele!...

N'a apucat însă bine să rostească ultima silabă, a ultimului cuvânt. Ca țandăra care sare din buturugă când cade piezişş muchea toporului, aşa a sărit Rada, dintr'o smucitură, până 'n fundul cramei. O sudalmă cumplită s'a ridicat în urma ei. Apoi, gemând ca o fiară rănită, Manole s'a luat după dânsa. O urmărea printre butoaie, se isbea de grinzi, se împiedica în cozi de greble, de lopeți, de târnăcoape, cădea, se scula, îi aținea calea, aluneca în băltoace de must, se ridica iarăşi, şi surd, idiotizat, orbit de exasperare, de ruşine, de patimă şi de dorință, îşi jura printre buzele însângerate: ori ce-ar fi, orice s'ar întâmpla în urmă, s'o prindă, s'o aibă şi s'o ucidă.

Cum să prinzi însă vântul în brațe şi apa între degete! Oricât de voinic era el şi de tânăr, Rada era mai sprintenă. Trecea sbârnâind ca o sfârlează. Sărea ca o ciută. Aluneca printre unelte şi buți desfundate ca o rândunică. Ea singură, fără îndoială, şi-a dat seama de stângăcia lui. Se juca acum cu primejdia. Işi încerca norocul. Sfida soarta. De pe-o grindă s'a aruncat în mijlocul mormanului de struguri din călcătoare. Pe neaşteptate, s'a înfundat într'înşii până la brâu. A vrut să scape, dând repede

din mâini şi din picioare, ca omul care se îneacă. S'a împleticit însă. A alunecat şi-a dat în brânci. Cu un urlet de biruinţă, dintr'o săritură, el i-a căzut în spate. A apucat să-i puie mâna în ceafă. N'a apucat însă s'o prindă de umeri. Dintr'o svâcnitură, Rada s'a răsucit sub dânsul. Erau acum faţă în faţă. Ea avea braţele libere, gura deschisă. Ar fi putut să-l sgârie cu unghiile, să-l rupă şi să-l sfâşie cu dinţii. Nu l-a muşcat însă. Nu l-a sgâriat. Ochii i s'au tulburat. Trupul, ca un arc frânt din mijloc, s'a înmuiat sub trupul lui. Braţele au bătut o clipă aerul. Apoi, ca o sută de braţe, ca o miie de braţe încolăcite, l-au înlănţuit de pretutindeni, apăsându-l spasmodic, mângâindu-l ca în delir. Pe când gura, lipită de gura lui ca o ventuză, îi sorbia ultima răsuflare şi tot sufletul, într'un sărut mai lung şi mai mistuitor ca moartea.

Afară lăutarii cântau. Ţăranii băteau îndesat şi înăbuşit pământul. Pământul se cutremura. Ţipătul ei, ţipătul unic de durere şi de divină agonie al fecioarei rănite, nu s'a auzit. Iar în crama tăcută ca o criptă, tăinuită ca un alcov, nu se mai auzea acum decât ţârâitul monoton al mustului care şiroia din călcătoare şi un zvon neîntrerupt de vorbe fără noimă, de şoapte fără sens.

El o întreba:

— De ce m'ai chinuit atâta amar de vreme, Rada... De ce n'ai vrut?...

— De ce n'ai încercat?.

Intrebări şi răspunsuri expirau în sărutări.

— Te iubesc ca un nebun, Rada... Dar tu?..:

Ea îi lua capul în palme; cu furie îi apăsa gura pe dinţii ei întredeschişi, şi-i cânta printre dânşii:

Pe-un cărbune,
De mi-i pune...

O avea acum aproape goală lângă dânsul. Sdrenţele cămeşei sfâşiată în luptă nu-i mai acopereau nici sânii tari ca piatra, nici pântecele abia rotunjit ca pântecele vioarei, nici pulpele împreunate ca doi copaci tineri crescuţi dintr'o tulpină. Putea s'o cuprindă, toată, dintr'o privire. Cu mâinile şi cu gura putea să urzească în jurul ei un vestmânt diafan de sărutări. Îi săruta încet, tărăgănat, fruntea netedă, sprincenele îmbinate, tâmplele şi obrajii catifelaţi ca piersica. Îi săruta apăsat ochii cari distilau venin şi miere printre pleoapele adormite. Îi săruta lung genele lăsate pudic în jos peste păcatul roşu al gurii. Îi săruta pătimaş gura cu vorbe şăgalnice pe buze şi cu mirodenii sub limbă. Îi săruta trupul, tot trupul ei încins de văpaia desmierdărilor şi care mirosea, în ascunzişuri, a smirnă şi-a tămâie, ca odoarele bisericilor. Când îşi culca capul între coapsele ei, ar fi vrut să nu se mai trezească, să aţipească, să moară aşa, respirând aroma cărnei amestecată cu izul de busuioc al strugurilor sdrobiţi. Şi când, târziu, după miezul nopţii, s'au găsit în pragul uşei, prinşi unul de altul, în-

lănțuiți într'o supremă îmbrățișare, ar fi vrut să nu li se mai deslipească gurile niciodată, încleiate ca și mâinile, ca și gleznele, ca și hainele, de mustul dulce svântat pe dânșii.

Dar rugurile de vreascuri ardeau trosnind și pârâind. Limbi de flăcări lingeau cerul. Incendiul lumina noaptea ca ziua. Simțind-o că se sbate în brațele lui, o întrebă grăbit, precipitat:

— Mă iubești, Rada?

Nici de data asta însă Rada nu i-a răspuns. Reflexe stranii se jucau pe fața ei, în ochii ei. Gura părea că zâmbește. Privirile păreau că-l cheamă. Cu degetul pe buze se deslipi, se depărtă, încet, de dânsul. In lumina jarului părea ea însăși o flacără vie. Pâlpâia de-a-lungul zidurilor, creștea, tremura, se micșora, din ce în ce mai vagă, din ce în ce mai mică, un muc de candelă, o dâră de fosfor, până ce, întreagă, se pierdu în noapte.

Se făcuse de mult una cu întunericul și Manole tot mai vedea locul pe unde dispăruse. Și muchea dealurilor nu se crăpase de ziuă încă, și cântecele și jocurile erau în toi, și în iatacul lui singuratec somnul nu i se lipise încă de pleoape, când un țipăt sălbatec, un țipăt spăimântător, un țipăt făcut dintr'o mie de țipete împreunate, a spart și-a străpuns bolta cerului. Cu părul vâlvoi Manole a sărit în mijlocul odăei. Afară, sgomotele, chiotele, cântecele, tăcuseră. Nu se mai auzea decât țipătul cumplit care se urca și tre-

mura neconteníit în noapte ca şuerul de alarmă al unui vas care se îneacă. Repezindu-se la pistoalele încărcate, izbind uşa cu piciorul, Manole ieşi în cerdac. Ţăranii, muţi, se uitau unul la altul. Nici unul nu se mişca. O muiere ridică din umeri:

— S'or fi bătând ţiganii între dânşii!... Bată-sè!..

Ca într'o scăpărare de fulger el văzu şatra de lângă fântâna Robilor răsculată, încăerată, scăldată în sânge... Rada!.. Inebunit, urlă să vie slugile, să se strângă argaţii, să sară vătafii. Porunci oamenilor să ia topoare, securi, coase, tot ce le-o cădea mai repede în mâini. Şi, puhoi, s'au rostogolit în vale.

Şatra era pustie. Nici ţipenie de om. Nici urmă de bătaie. Singur ţipătul ascuţit, amarnic, care se ridica spre stele. Abia după ce-au ajuns la fântână, au găsit toată ţigănimea strânsă roată în jurul ghizdelelor. Căzuţi pe brânci, bărbaţi, mueri, copii, de-a valma, urlau cum urlă haitele de lupi la lună. Un argat a sbierat, răstit:

— Ce este? Ce v'a apucat? Nu vă e ruşine să vă bociţi aşa în faţa boierului?

Un freamăt a străbătut ţigănimea. O bătrână despletită, schilavă, a încercat să se ridice, s'a clătinat de câteva ori pe picioare şi s'a prăbuşit la pământ. O alta a putut să bâiguiască:

-- Rada!...

Manole a gemut:

— Rada!... Unde-i Rada?

Toată ţigănimea s'a văicărit după dânsul:

— Rada!.. Rada!..

Dar nici unul nu i-a răspuns. Singură, o copilă, a izbutit să mărturisească printre sughițuri:

— Rada... Rada a căzut în fântână.

A urmat o liniște de moarte. Se auzea, departe, lătratul unui câine. Se auzea pâlpâirea stelelor. Apoi, mai aprige, mai desnădăjduite, țipete stridente, bocete sfâșietoare, au spart tăria. Ca și cum mărturisirea neașteptată ar fi redeschis zăgazurile durerei, țiganii se tăvăleau în țărână, își sfâșiau hainele de pe dânșii, băteau pământul cu fruntea și cu pumnii. Un vânt de nebunie trecea asupra mulțimei. Nebunia se întindea ca molima. Manole răcnea porunci pe cari nu le auzea nimeni. Argații dădeau iureș printre robii îngenunchiați. Țăranii se agățau fără rost, când de găleata, când de cumpăna fântânei. Coase, seceri, securi, sclipeau sinistru în întuneric. Biciurile se învârteau și plesneau peste capetele îngrozite. Întrebări, vaete, răspunsuri, se încrucișau în larma și vociferările deșarte:

— Cum a căzut? întrebau unii.

— Cine a văzut-o căzând? adăugau alții.

— Nimeni, boiarule!... Nimeni n'a văzut-o!... se jeluiau țiganii, frângându-și mâinele.

— Atunci cine a aruncat-o?

— Cine a ucis-o?

— Nimeni!... Nimeni!... răspundea înfricoșată țigănimea.

Glasul lui Manole răsună ca trâmbița de apoi:

— Dar Lae?... Unde e Lae al Vădanei?

Stupoarea i-a amuțit pe toți. Câțiva, răzleți, au încercat să afirme:

— Aici... Acolo... Era... Trebuie să fie... Nu mai e!...

— Aaa!... Nu mai e?... Pe el atunci!

Cu pumnii încleștați pe mânerele pistoalelor, cu ochii în sânge, cu spume la gură, Manole își chemă argații:

— Vasile!.. ia-ți câinii și cutreeră-mi pădurea... Nichifore!.. aține-te cu-ai tăi pe valea Prutului... Ioane!.. Tănase!.. Vintilă!.. Stane!.. voi bateți hotarele... Vătafe!.. fii cu ochii în patru. Nici unul să nu-ți scape. Intinde-i la pământ. Cincizeci... o sută de bice!.. Bate-i.. Ucide-i!.. Până ce-or mărturisi tot ce au în burtă și-or blăstăma și numele maicei care i-a fătat!..

Nemilostiv era stăpânul. Sălbatecă porunca. Dar slugile nu crâcneau.

Doi câte doi, argații înșfăcau pe țigani de cap și de picioare. Cămeșile în zdrențe sburau de pe dânșii. Pe umerii goi, pe spinările goale, cădeau șuerând și miorlăind biciurile împletite. Trupurile se încolăceau, se încovrigau, ca slănina pusă pe jăratec. Ochii le ieșeau din orbite. Bale amestecate cu sânge și țărână li se prelingeau printre gingii. Sângele țâșnea. Cărnurile sfârâiau. . . . . .

Cu groază, cu oroare, am făcut un pas în lă-

turi. Am vrut să-mi acopăr faţa cu mâinile. M'am izbit însă de speteaza scaunului. O durere vie m'a străpuns în coaste.

Buimăcit, uluit, ca omul care se trezeşte din beţie şi nu recunoaşte nimic în jurul lui, m'am uitat în preajmă. Lumânările erau pe sfârşite. O feştilă sfârâia într'un sfeşnic. Conu Manole mă privea ţintă. Urmă, amar:

— Ei, vezi, măi băete ce ţi-e şi cu noi! Eu „bonjuristul", eu revoluţionarul, mi-am bătut robii. Ce vrei! In omul cel mai bun dormitează o fiară. Dar mi-te în noi, păcătoşii! Toate au fost însă de prisos. Degeaba i-am bătut pe rudă, pe sămânţă. N'a fost chip să le descleştez gura. N'a fost chip să le smulg o mărturisire. Rada şi-a dus cu ea taina în mormânt. In trupul ei, cald încă de desmierdările mele şi făcut pentru marea bucurie a vieţii, a dubnit moartea şi-au colcăit viermii...

Boierul tăcu.

Lumânările sfârâiau şi se stingeau una câte una, în candelabre. Umbre mari şi grele cădeau din grinzile bagdadiei. Se lăsau peste fruntea bătrânului, şi-o apăsau treptat, insistent, ca lespezile mormintelor. Credeam c'o să aţipească.

S'a scuturat însă, brusc. Şi-a îndreptat umerii. Şi-a ridicat fruntea. Cu ochii în extaz a continuat:

— Numai trupul, însă, măi băiete!

Fiindcă în urma ei, după şaptezeci de ani a-

proape, pot să spun şi eu cu poetul pe care mi l-ai citit într'o seară:

J'ai gardé la forme et l'essence divine,
De mes amours décomposés.

L'am lăsat să-şi rumege în tăcere durerea şi extazul. Nu l-am mai întrebat. Nu l-am mai întrerupt. Dela el singur, târziu, mult mai târziu, a încheiat simplu, trăgănat, liniştit:

— N'am mai văzut-o... A doua zi, cum alţii se duc la cimitiruri, eu m'am dus în cramă să revăd măcar urma locului unde am avut-o... Am găsit strugurii pe jumătate sdrobiţi şi o balercă pe trei sferturi plină. E tot ce-mi mai rămânea dela dânsa! Am pus să se strângă, până la ultima picătură, tot mustul din călcătoare. Mi-au ieşit trei balerci de vin. Le-am îngrijit ca ochii din cap. Le-am păstrat cu sfinţenie. E vinul meu de viaţă lungă. Bea-l, măi copchile... Uite, a mai rămas de-un lat de palmă pe fundul sticlei... N'o să te mai întâlneşti cu vin ca ăsta. Miroase a smirnă şi-a tămâie, ca trupul Radei. A fiert în lacrimele mele.. In dragostea mea... In sângele ei. . .